

FORSVARSMINISTERIET
EJENDOMSSTYRELSEN

FORSVAR FOR NATUREN

HADERSLEV VESTERSKOV ØVELSESPADS

DRIFTS- OG PLEJEPLAN 2017-2031

Titel: Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, drifts- og plejeplan 2017-2031

Godkendelse: Vicedirektør for Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, Torben Gade

Adresse: Louisevej 2A, 6100 Haderslev

Fotos: Hvor intet andet er angivet: Michael Sand og NIRAS A/S

Udgivelse: Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse 2017

Layout og produktion: Bording A/S

Udarbejdelse: Niras A/S, Lone Godske, Sandie L. Pedersen

ISBN: 978-87-92898-86-9

Kvalitetssikring: Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, Henrik Olsen, Lene Zanchetta Kock, Kirsten Plesner Thomsen

Internetversion: Drifts- og Plejeplanen kan findes i elektronisk format på www.ejendomsstyrelsen.dk

INDHOLD

LÆSEVEJLEDNING	7
1. RESUMÉ	8
2. INDLEDNING	9
2.1 Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner	10
2.2 Konkret om drifts- og plejeplanen for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads	13
2.3 Drifts- og plejeplan for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads 2017-2031	14
3. MÅLSÆTNINGER	15
3.1 Forsvarsministeriets generelle drifts- og plejemålsætninger	15
3.2 Konkrete drifts- og plejemålsætninger for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads	16
4. STATUS	19
4.1 Historie	19
4.2 Landskab og geologi	19
4.3 Ejendomsoversigt og kortgrundlag	20
4.4 Militær anvendelse	22
4.5 Naturbeskyttelse	23
4.6 Publikumshensyn	35
5. ANALYSE	36
5.1 Evaluering af drifts- og plejeplan 2000-2015	36
5.2 Ny indsats	37
6. VISIONER	41
7. AKTIVITETER	45
7.1 Rydning	46
7.2 Slåning og opsamling af slået materiale	46
7.3 Hydrologi	47
7.4 Skov	50
7.5 Bekæmpelse af invasive plantearter	50
7.6 Publikumshensyn	51
7.7 Ikke modelbeskrevne aktiviteter	51
7.8 Beplantningspleje	52
7.9 Monitering	52
8. REFERENCER	54

9. BILAG	55
9.1 Forsvarsministeriets generelle visioner for arealudviklingen.	55
9.2 Modeller.	59
9.3 Retningslinjer for Forsvarsministeriets anvendelse af skyde- og øvelses- terræner	63
9.4 Ekstern høring af forslag til drifts- og plejeplan for "Haderslev Vesterskov Øvelsesplads"	64
9.5 Høringssvar	65
KORTBILAG	INDSTIK

LÆSEVEJLEDNING

Drifts- og plejeplanen gennemgår de overordnede mål for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, status samt langsigtede visioner for driften, som de beskrevne aktiviteter skal understøtte.

Planen beskriver i indledningen baggrunden for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner på Forsvarsministeriets terræner og specifikt for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. I afsnittet om målsætninger beskrives herefter de kort- og langsigtede mål for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads opdelt i strategiske, taktiske og operationelle mål for henholdsvis den militære anvendelse, naturbeskyttelsen og de rekreative forhold.

Nuværende status for øvelsespladsen er grundlaget for en analyse af den prioriterede indsats, der skal iværksættes. Kapitel 4 om status indeholder således en beskrivelse af øvelsespladsens historie, geologi, ejendomsforhold, militære aktiviteter, arealanvendelse, naturværdier samt offentlighedens adgang.

Planens analysedel omfatter både en opsamling på den udarbejdede evaluering af den tidligere drifts- og plejeplan (FES, 2015) og en redegørelse for hvilken ny indsats, der skal gennemføres i indeværende planperiode. Indsatsen bygger desuden på de langsigtede visioner, der knytter sig konkret til Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, imens generelle visioner for Forsvarsministeriets terræner gennemgås i Bilag 9.1.

Til sidst beskrives i tabelform de konkrete aktiviteter, der danner grundlaget for realisering af de beskrevne indsatser. Aktiviteterne bygger på en række modeller (metoder til naturpleje), der findes beskrevet i Bilag 9.2. Retningslinjer for Forsvarsministeriets anvendelse af skyde- og øvelsesterrænerne fremgår af Bilag 9.3. Eventuelle kommentarer til den eksterne høring gennemgås i Bilag 9.4, og det beskrives, hvordan kommentarerne har haft indflydelse på planens aktiviteter. Selve høringssvarene fremgår af Bilag 9.5.

Hvert kapitel (undtagen kapitel 1) indledes med en kort opsummering af kapitlets væsentligste indhold. Denne opsummering fremgår med kursiv.

Spor efter militære køretøjer på de slåede slettearealer.

1. RESUMÉ

Siden 1991 er der for en række af Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesområder udarbejdet drifts- og plejeplaner med henblik på at sikre rammerne for uddannelse og træning af militære enheder under realistiske vilkår og samtidig tilgodese hensynet til naturbeskyttelse og rekreative interesser. Planerne udarbejdes i henhold til Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses bestemmelse for drifts- og plejeplaner (FBE, 2011). Målsætningen for driften af Forsvarsministeriets arealer er sammensat af mål for henholdsvis militær anvendelse, naturbeskyttelse og publikumshensyn. Disse forskelligartede mål er formuleret og prioriteret i drifts- og plejemålsætningerne for de enkelte terræner og på grundlag af Forsvarsministeriets øvrige generelle retningslinjer udmøntet i en række arealtilknyttede plejemålsætninger.

Nærværende drifts- og plejeplan fastsætter rammen for udviklingen af Haderslev Vesterskov Øvelsesplads for perioden 2017-2031. Haderslev Vesterskov Øvelsesplads udgør i alt ca. 294 ha.

Planen fastsætter som et grundlæggende mål at bevare Haderslev Vesterskov Øvelsesplads med det nuværende halvåbne og åbne slettelandskab sammen med de mindre skovområder – Beck's Skov, Panserkrat og Rævekrat som grundlag for et velfungerende militært uddannelsessted først og fremmest for enheder garnisoneret på Haderslev Kaserne. Særligt i forhold til de mange mindre vandhuller på øvelsespladsen sættes målet for naturbeskyttelse højt, ligesom der er knyttet enkelte rekreative interesser til øvelsespladsen.

Øvelsespladsens mange vandhuller udgør samtidig et betydende landskabelement sammen med de mange mindre bevoksninger og læhegn, hvoraf flere stadig er nyetableret.

Forekomsten af invasive arter på øvelsespladsen vurderes at være minimal, idet der dog fortsat vil blive bekæmpet japansk-pileurt flere steder.

Selve indsatsen på øvelsespladsen formuleres i planens Kapitel 7 Aktiviteter. Modellerne, for hvordan indsatsen skal gennemføres, er som udgangspunkt fastlagt ud fra Forsvarsministeriets generelle retningslinjer for forvaltning af de forskellige areal typer. Modellerne omsættes til konkrete aktiviteter, hvor der for Haderslev Øvelsesplads jævnfør ovenstående er tale om slåning med opsamling på slettearealerne, rydning af trævækst før slåning på engene, rydning af trævækst på områder, der ikke slås, etablering af urørt skov og oprensninger og anden pleje af vandhuller. Derudover gennemføres der aktiviteter, der ikke er beskrevet via en fastlagt model herunder generelt oprydning af øvelseskulisser, der ikke længere er i brug.

2. INDLEDNING

Dette kapitel beskriver baggrunden for drifts- og plejeplaner på Forsvarsministeriets arealer generelt, herunder formålet med planlægningen, planprocessen og retsvirkning af planen. Desuden beskrives den konkrete baggrund for drifts- og plejeplanen for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads.

I gennem de sidste 100 år er en række områder i Danmark blevet udlagt til militære formål, hvoraf en stor del udgør skyde- og øvelsesterræner. Forsvarsministeriet råder således i dag over et samlet areal på ca. 33.000 ha, hvoraf størstedelen udgøres af nogle få, meget store terræner. En stor del af arealerne er naturområder eller tidligere landsbrugsarealer, der ikke for nylig har været i omdrift. Der er også en del arealer, der er bortforpagtet til ekstensivt landbrug eller drives som skov. Den primære målsætning for arealerne er anvendelsen til

militære uddannelsesformål. Dernæst prioriteres naturbeskyttelse, herunder konvertering til mere naturnær skovdrift. Endeligt gælder, at Forsvarsministeriets arealer er åbne for publikum, når dette kan forenes med de militære og naturmæssige målsætninger. For langsigtet at kunne tilgodese de forskellige interesser, der er tilknyttet terrænerne, er det helt afgørende at sikre en effektiv og målrettet planlægning, hvilket er en høj prioritet hos Forsvarsministeriet.

Ét af de mange vådområder på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, der er under tilgroning med blandt andet dunhammer.

2.1 Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner

Siden 1991 er der udarbejdet drifts- og plejeplaner for Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner med henblik på at sikre mulighederne for den nødvendige uddannelse og træning af enheder under så realistiske forhold som muligt og samtidig tilgodesee hensynet til naturbeskyttelse og publikums rekreative interesser. Der foreligger i dag 47 gældende drifts- og plejeplaner. Drifts- og plejeplanerne udarbejdes af Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse og er et af de vigtige redskaber til at implementere Forsvarsministeriets Miljø- og Naturstrategi 2012-2015 (Forsvarsministeriet, 2012) og Miljø- og Energistrategi 2016 (Forsvarsministeriet, 2016) og til at gennemføre en arealforvaltning, der sikrer de mange interesser, der knytter sig til militære terræner.

Nærværende plan ligger inden for eksisterende lov-mæssige bindinger. Ved nye væsentlige bindinger kan planerne tilpasses, eventuelt via et tillæg. Mindre ændringer, særligt af militær interesse, kan gennemføres uden tillæg. Planen er udarbejdet i henhold til Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses generelle retningslinjer for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner (FBE, 2011).

Drifts- og plejeplanerne omhandler i princippet alle forhold, der knytter sig til forvaltningen af Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner. Støjforhold fra militære aktiviteter behandles dog ikke i planerne, men henhører under særlig regulering (Miljø- og Fødevareministeriet, 2015).

2.1.1 Formål og målgruppe

Formålet med drifts- og plejeplanerne er at sikre et for Forsvarsministeriet bindende dokument, der

- beskriver de militære, naturbeskyttelses- og publikummæssige målsætninger, der knytter sig til terrænet,
- fremlægger en status for terrænernes naturværdier og anvendelse,
- foretager en analyse af, hvordan målsætningerne bedst tilgodeses og forenes,
- opstiller visioner for den langsigtede udvikling af terrænerne,

- fastlægger generelle modeller og konkrete aktiviteter for forvaltningen i planperioden, og
- sikrer ejerskab blandt såvel interne som eksterne bidragydere gennem inddragelse i tilblivelsesprocessen.

De primære modtagere af drifts- og plejeplanerne er den til enhver tid driftsansvarlige myndighed hos Forsvarsministeriet samt de militære brugere. Hertil kommer civile myndigheder, frem for alt kommunerne, som med drifts- og plejeplanen opnår et solidt og veldokumenteret udgangspunkt for administrationen af lovgivning på terrænerne - særligt lovgivning om planlægning, miljømål, naturbeskyttelse og vandløb. Endelig er planerne rettet mod offentligheden, herunder ikke mindst lokale interessenter, der ønsker at anvende terrænerne til rekreative formål.

2.1.2 Indhold

Drifts- og plejeplanerne er udarbejdet, så de bliver så operationelle som muligt. De beskrivende afsnit refererer fortrinsvis til allerede publiceret eller på anden måde tilgængelig information, f.eks. tidligere drifts- og plejeplaner, der ofte rummer en større mængde værdifuld dokumentation. Samtidig er det hensigten, at planerne, for at bevare størst mulig aktualitet, ikke beskriver forskrifter og målsætninger, der er stærkt foranderlige. Dette gælder ikke mindst de militære målsætninger, der har vist sig at kunne ændres over kort tid. Drifts- og plejeplanerne refererer under normale omstændigheder til de strateginotater, som Forsvarsministeriets underliggende myndigheder udarbejder og løbende reviderer for alle Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner.

Drifts- og plejeplanerne er den ramme, der skal sikre, at målsætninger og aktiviteter på det enkelte terræn samordnes med den konkrete indsats på naturbeskyttelsesområdet.

Konkrete projekter skal formuleres separat og i hvert enkelt tilfælde vurderes og behandles ved den til enhver tid relevante myndighed. Se desuden afsnit 2.1.7.

Drifts- og plejeplanerne følger en kapitelstruktur, hvor målsætningerne vægtes højt, således at disse på bag-

grund af et analyseafsnit nemt og overskueligt kan omsættes til egentlige aktiviteter. En gennemgående struktur i planerne er opdeling i følgende tre prioriteringer:

1. Militæranvendelse: Uddannelse og træning af personel og udvikling af materiel.
2. Naturbeskyttelse: Bevarelse og genskabelse af naturværdier. Herunder behandles fortidsminder.
3. Publikumshensyn: Adgang, information og formidling.

2.1.3 Revision, ændringer og tillæg

Opdatering og revision af drifts- og plejeplanerne foregår således, at den nye plan træder i kraft senest, når planperioden for den eksisterende plan udløber. Der kan dog blive tale om, at planerne revideres halvvejs i planperioden. Revisionen består i en evaluering af den foregående planlægning og indsats samt en opdatering af status, herunder også eventuel opdatering af lovmæssige krav. På grundlag heraf indstilles eller videreføres eksisterende aktiviteter, ligesom der kan gennemføres nye. Revisionen består desuden af opdatering af kortmateriale.

Ændringer i planer, der ikke umiddelbart forestår revision, kan gennemføres af Forsvarsministeriet efter behørig inddragelse af eksterne parter, herunder civile myndigheder. Ligeledes kan der udarbejdes tillæg for specifikke, afgrænsede temaer.

2.1.4 Planproces

Revision og udarbejdelse af drifts- og plejeplanerne indebærer en række faser: igangsættelse, indsamling af data og materiale, formulering, høring, beslutning og publicering og endelig implementering. Interne brugere og eksterne bidragsydere inddrages via høring og konsultation med henblik på identificering af forslag og ønsker til planlægningen samt indsamling af relevante data fra forskningsinstitutioner, myndigheder, nabolodsejere og interesseorganisationer. Inddragelsen sker dels formelt og dels uformelt. Ansvar for planprocessen, der er nærmere beskrevet i Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses generelle retningslinjer for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner (FBE, 2011), påhviler Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse.

2.1.5 Planperiode

Planperioden for drifts- og plejeplanerne er fastsat til 15 år, og konkrete plandispositioner tilrettelægges indenfor denne tidsramme. Der kan for nogle aktiviteter være tale om en kortere implementeringsfrist, hvilket vil fremgå af aktivitetsskemaet.

2.1.6 Virkning, retsbaggrund og myndighedsinddragelse

Drifts- og plejeplanerne er ikke juridisk bindende, og en række af de aktiviteter, planerne beskriver, kræver dispensation og/eller tilladelse mv. i henhold til dansk lovgivning, herunder lovgivning, der er en udmøntning af internationale direktiver mv. Ved inddragelse af interessenter i tilblivelsesprocessen har Forsvarsministeriet dog en berettiget forventning om, at myndighedsbehandlingen af sådanne dispositioner vil ske med udgangspunkt i drifts- og plejeplanen og dermed smidigt og hurtigt. Tilsvarende ønskes det, at planerne kan blive en platform for samarbejde mellem Forsvarsministeriet og lokalsamfundet og bidrage til gensidig forståelse for terrænernes drift, pleje og flersidige anvendelse.

2.1.7 Relation til lovgivning

Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner beskriver ikke de lovmæssige bindinger, der har betydning for det enkelte terræn, herunder de konkrete forhold, der gælder i form af f.eks. udpegning af beskyttede naturtyper (naturbeskyttelsesloven), fredskov (skovloven) og fortidsminder (museumsloven). Lovene er indarbejdet i Forsvarsministeriets egne bestemmelser, der ligger til grund for drifts- og plejeplanerne. Vurderingen af krav om myndighedsbehandlinger af drifts- og plej tiltag, projekter, anlæg mv. er en fast etableret del af Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses sagsbehandling, hvormed indholdet af de enkelte forskrifter ikke behøver en nærmere beskrivelse i drifts- og plejeplanerne. Eksempler på projekter, der kræver myndighedsbehandling, er opstilling af faste og midlertidige anlæg, etablering af nye beplantninger, rydning af eksisterende beplantninger, deponi af materialer til vejvedligehold mv.

Derudover beskriver de landsdækkende statslige vandplaner hvilken indsats og hvilke virkemidler, der skal

til for at sikre et godt vandmiljø i området, og udgør desuden grundlaget for opstilling af mål for, hvordan miljøtilstanden skal være i områdets søer, vandløb, kystvande og grundvand. Forsvarsministeriet bidrager

med virkemidlerne, hvor det er relevant (f.eks. ændre vedligeholdelse eller restaurere vandløb, etablere nye vådområder og udlægge randzoner).

Bened vokser gerne i kalkrig jord i skovbryn og lysåbne skove og ses blandt andet på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads.

2.1.8 Relation til generelle retningslinjer

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har primo 2011 udarbejdet 7 bestemmelser, der fungerer som generelle retningslinjer for f.eks. skovdrift, drift og pleje af landbrugsarealer og lysåbne naturarealer, samt forebyggelse og bekæmpelse af invasive arter (FBE, 2011). Disse retningslinjer udgør rammen for forvaltningen på det enkelte terræn, og de er således direkte retningsgivende for drifts- og plejeplanerne. Det sker fortrinsvis gennem nærværende plans kapitel 5 og Bilag 9.2, hvor der opstilles modeller for den konkrete implementering af planen, og hvor der er en mere specifik reference til bestemmelserne.

2.1.9 Relation til Forsvarsministeriets strateginotater

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har siden 2009 i

samarbejde med de operative kommandoer og Hjemmeværnskommandoen udarbejdet strateginotater for samtlige terræner og opdaterer disse en gang årligt. Formålet med strateginotaterne er at beskrive de nuværende militære forhold på alle Forsvarsministeriets skyde- og øvelsiterræner samt ønsker til anvendelse af områderne i en 25-årig tidshorison. Desuden behandler notaterne Forsvarsministeriets forventninger til de fremadrettede brugsmønstre for områderne. Strateginotaterne danner grundlaget for målbeskrivelsen af de militære interesser i udarbejdelsen af drifts- og plejeplanerne.

2.1.10 Konkret implementering

Drifts- og plejeplanerne vil i kraft af deres relativt lange gyldighedsperiode kun vanskeligt kunne anvendes som et iværksættelsesdokument til direkte dag-til-dag-implementering af konkret forvaltning.

Den myndighed, der til enhver tid har ansvaret for den specifikke implementering af drifts- og plejeplanerne, omsætter planens aktivitetsoversigter til konkrete tiltag på det enkelte terræn og har desuden ansvaret for, at den enkelte aktivitet til enhver tid er i overensstemmelse med gældende lovgivning. Ved eventuel tvivl om, hvorvidt en given aktivitet kan gennemføres lovligt, skal dette altid afklares i samarbejde med Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse.

2.2 Konkret om drifts- og plejeplanen for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads ligger nord for Haderslev by i Haderslev Kommune, Louisevej 2A, Haderslev. Det samlede areal udgør ca. 294 ha.

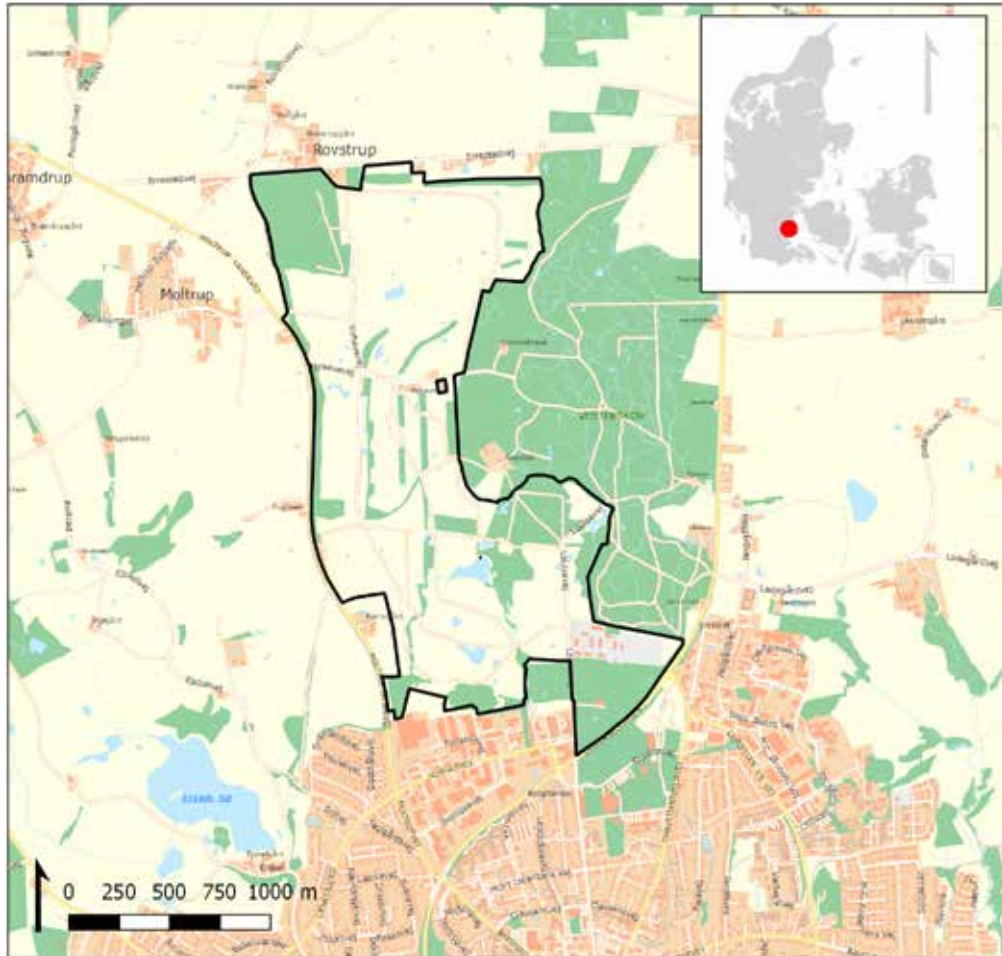
Der går to offentlige veje igennem øvelsespladsen – Louisevej, der forbinder Vesterskov og Haderslev by med Haderslev Kaserne og Nyhavevej, der forbinder Vesterskov og Moltrup Landevej. Materialegården,

”Louisegård”, ligger knyttet til øvelsespladsen sammen med idrætsanlæg og forhindringsbanen. Disse anlæg håndteres ikke i denne plan. Tilbageværende tidligere landbrugsbygninger på arealet anvendes som depoter for materiel.

Øvelsespladsen består hovedsaglig af et åbent og halv-åbent, let kuperet terræn med mange og flere steder brede levende hegn, som således flere steder mere ligner småskove end traditionelle levende hegn. Flere af de gamle levende hegn er domineret af slåen og tjørn og er navngivet som Delingshegn, Gruppehegn, Kompanihegn og Snohegn, der følger vandløbet Bækken. Længs Bækken ses flere opstemmede søer, hvoraf den største kaldes Tyrens Hul. På øvelsespladsen findes desuden enkelte mindre skove – Panserkkrat, Becks Skov og Rævekrat – og et betydeligt antal mindre vandhuller/vådrområder. Vandhullerne består mange steder af gamle mergelgrave, hvilket er et typisk element på gamle syddanske agerjorde.

Insektvolde fra den nordlige del af Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. Volden skaber relativ stor variation på et lille område. På voldens sydside er solindstrålingen stor og dermed er der relativt varmt. På nordsiden er der køligere, og toppen af volden er mere tør end bunden.

Figur 2-1: Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, Louisevej 2A, Haderslev.

2.3 Drifts- og plejeplan for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads 2017-2031

Udarbejdelse af nærværende drifts- og plejeplan er påbegyndt i 2016 og har inddraget en række interne og eksterne interesseparter. Processen er afsluttet i 2017 og har blandt andet den tidligere drifts- og plejeplan (Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Hærens Operative Kommando, 2000) som et særligt betydende grundlag. I forbindelse med udarbejdelse af planen er der foretaget indsamling af data og materiale for at evaluere den drift, der har været på øvelsespladsen i løbet af den foregående drifts- og plejeplanperiode. Der er ikke udført nye botaniske registreringer eller nye registreringer af dyrelivet på øvelsespladsen, udover hvad der er observeret ved de øvrige besigtigelser.

Der har været afholdt et indledende møde med de militære brugere af øvelsespladsen i september 2016. På mødet blev en række ønsker til øvelsespladsens udvikling gennemgået. Efterfølgende er der med udgangspunkt i de militære målsætninger foretaget en afvejning af ønsker og behov for udviklingen af øvelsespladsen. Planen er sendt i intern høring i december 2016 og i ekstern høring i februar 2017.

3. MÅLSÆTNINGER

Dette kapitel beskriver målsætningen for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads på kort og lang sigt. Kort- og langsigtede målsætninger har fungeret som et arbejdsredskab under drifts- og plejeplanens udarbejdelse og er bestemmende for den fremtidige drift og pleje af øvelsespladsen.

3.1 Forsvarsministeriets generelle drifts- og plejemålsætninger

Målsætningen for driften af Forsvarsministeriets arealer er sammensat af mål for henholdsvis militær anvendelse, naturbeskyttelse og publikumshensyn. Disse forskelligartede mål er formuleret og prioriteret i drifts- og plejemålsætningerne for de enkelte terræner og på grundlag af Forsvarsministeriets generelle retningslinjer udmøntet i en række kortsigtede drifts- og plejemålsætninger for de enkelte delarealer.

Målene opdeles i strategiske, taktiske og operationelle mål. De strategiske mål er langsigtede, mens både de taktiske og operationelle mål skal søges opfyldt indenfor planperioden. Målene er indbyrdes forbundet fra det overordnede og strategiske til det konkrete og operationelle.

3.1.1 Militær anvendelse

Arealerne på Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner anvendes primært af ministeriets egne enheder til uddannelsesmæssig brug. Desuden bliver arealerne anvendt af totalforsvarets øvrige myndigheder, politiet og lignende. Arealerne skal fremstå så varierede som muligt, så de over tid indeholder de terræntyper, der først og fremmest er behov for til militære uddannelser.

3.1.2 Naturbeskyttelse

Forsvarsministeriets arealer udgør i kraft af mange års ekstensiv drift og målrettet naturpleje nogle af de mest værdifulde naturområder i Danmark. Mange terræner er helt eller delvist udpeget som naturarealer af inter-

national betydning med krav om en aktiv indsats for at sikre gunstig bevaringsstatus for særligt udpegede naturtyper og arter (såkaldte Natura 2000-områder, i alt ca. 17.000 ha). Dette kan ske igennem en indsats mod f.eks. næringsstofberigelse, tilgroning, uhensigtsmæssig hydrologi og invasive arter. Hertil kommer, at der på alle terræner potentielt forekommer arter, der kræver særlig beskyttelse, f.eks. odder, flagermus, visse krybdyr og padder samt insekter. Yngle- og rasteadsler for dyr og planter omfattet af Habitatdirektivets Bilag IV (EU, 1992) er endvidere beskyttede ifølge naturbeskyttelseslovens § 29 a og § 30, stk. 2.

Ifølge vejledningen til naturbeskyttelsesloven forudsættes, "at de statslige arealforvaltende myndigheder løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i en rimelig stand". Det er en generel målsætning, at Forsvarsministeriet aktivt bidrager til sikring af naturværdierne på de naturarealer, der er beskyttet af naturbeskyttelseslovens § 3. Forsvarsministeriets arealer rummer ydermere andre væsentlige samfundsmæssige værdier i form af kulturminde, som skal beskyttes.

3.1.3 Publikumshensyn

Hovedparten af Forsvarsministeriets arealer er tilgængelige for civilt publikum, når arealerne ikke anvendes til militær uddannelse og øvelser, for såvel organiseret som uorganiseret brug (Forsvarsministeriet, 2002). De skal derfor tilbyde publikum gode oplevelser i forbindelse med såvel organiseret som uorganiseret brug. Publikums adgang skal kanaliseres hensigtsmæssigt i

forhold til militære aktiviteter og faciliteter samt kultur-minder, naturområder og arter, der kræver særlig beskyttelse mod forstyrrelser. Visse skydeområder, flyvestatio-

ner, depot- og tankområder, tekniske installationer mv. kan være permanent afspærret for publikum af hensyn til sikkerhed (FBE, 2011).

Haderslev Øvelsesplads bliver flittigt brugt af motionsløbere.

3.2 Konkrete drifts- og plejemålsætninger for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads

Målene opstilles skematisk for at lette overskueligheden og støtte både den løbende og den afsluttende evaluering af planen. Strukturen lægger op til opfyldelse af Forsvarsministeriets generelle beslutning om at sikre evaluering af drifts- og plejeindsatsen, jf. Bilag 5 til FBEBS 610-6 (FBE, 2011a), og bestemmelserne i Miljø- og energistrategi (Forsvarsministeriet, 2016), samt som en opfølgning på Forsvarsministeriets Miljø- og naturstrategi fra 2012-2015 (Forsvarsministeriet, 2012). Af Forsvarsministeriets Miljø- og naturstrategi (Forsvarsministeriet, 2012) fremgår det blandt andet, at udarbejdelse af langsigtede drifts- og plejeplaner er et af de redskaber, som Forsvarsministeriet anvender for at sikre de fremtidige uddannelsesmæssige muligheder på arealerne, samtidig med at der tages nødvendige

hensyn til naturbeskyttelse og offentlighedens adgang. Strategien fastlægger desuden en række målsætninger for ekstensivering af drift, international naturbeskyttelse samt rekreativ brug, formidling og dialog.

Målsætningen for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads fremgår af de følgende afsnit.

Drifts- og plejemålsætningerne for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads følger den overordnede struktur - henholdsvis militær anvendelse, naturbeskyttelse og publikumshensyn.

3.2.1 Militær anvendelse

Det er et grundlæggende mål at bevare og udvikle Haderslev Vesterskov Øvelsesplads som et velfungerende uddannelsessted for relevante militære brugere.

Strategisk	Taktisk	Operationelt
<p>Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er betinget nødvendig for uddannelse af hjemmeværnsenheder i området og ubetinget nødvendig for uddannelse af enhederne garnisoneret i Haderslev.</p> <p>Haderslev Vesterskov Øvelsesplads skal opfylde Forsvarsministeriets behov for uddannelsesaktiviteter.</p> <p>Det er et mål at bevare og udvikle Haderslev Vesterskov Øvelsesplads til daglig uddannelse af enheder garnisoneret på Haderslev Kaserne. Derudover skal øvelsespladsen bruges for enheder under totalforsvaret Fyn, Syd- og Sønderjylland.</p>	<p>Øvelsespladsens fremtidige anvendelse vil som udgangspunkt afspejle det nuværende.</p> <p>Der er faciliteter på øvelsespladsen, der på grund af de nuværende enhedstyper (stabs- og telegrafenheder), der er garnisoneret i Haderslev, for tiden ikke er i brug. Muligheden for at kunne ibrugtage faciliteterne ved ændret uddannelsesbehov fastholdes.</p> <p>Slettearealerne udvikles, således at de danner et varieret kulisselandskab.</p>	<p>Slettearealerne skal fortsat forblive åben ved slåninger, så øvelsespladsens gode oversigtsforhold bevares.</p> <p>Muligheden for at genetablere faciliteterne: håndgranatbane syd for Panzerkrat, miniature-motérbane nord for Rævekrat og sprængningsområde ved "Krogen" fastholdes.</p> <p>Der ønskes etableret et nærkamphus til brug for øvelser i forbindelse med kantonnement, "housesearch" og "Fight in Build up Areas" (FIBUA). Faciliteten dimensioneres til delingsværdi.</p> <p>Flere steder friholdes øvelsespladsen for de årlige slåninger. Disse arealer ryddes efter behov, således at de ikke gror til i buske og træer.</p>

3.2.2 Naturbeskyttelse

Målene for naturbeskyttelse retter sig særligt imod de mange vandhuller og de store slettearealer med en lang række levende hegn og mindre bevoksninger. Centralt er desuden de mindre skove, der fortrinsvis består af blandet løvtræ.

Strategisk	Taktisk	Operationelt
<p>Indenfor rammerne af den militære brug af øvelsespladsen skal det generelt søges at understøtte en mangfoldig natur.</p>	<p>Tilstanden af de beskyttede naturtyper søer, mose og vandløb skal bevares eller forbedres.</p> <p>Naturtyper og arter sikres generelt gennem en langsigtet bekæmpelse af invasive arter.</p> <p>Flere steder friholdes øvelsespladsen for årlige slåninger. Disse arealer ryddes efter behov, således at de ikke gror til i træer og buske.</p>	<p>Der fjernes opvækst på beskyttede naturområder, således at de bevares som lysåbne naturtyper.</p> <p>En række nærmere udpegede vandhuller oprenses, og der ryddes beplantning primært på sydsiden af vandhullerne.</p> <p>Levesteder for arter, der er tilpasset lysåben natur sikres gennem en mosaik af slåede og ikke slåede arealer fordelt på hele øvelsespladsen.</p> <p>Der gives mulighed for kørsel igennem nærmere udpegede vandhuller.</p>
<p>Naturtyper og arter sikres generelt gennem en langsigtet bekæmpelse af invasive arter.</p>	<p>Særligt japansk pileurt bør fortsat bekæmpes for at holde arten på et acceptabelt niveau. Der skal desuden være opmærksomhed på evt. spredning af canadisk/sildig gyldenris.</p>	<p>Japansk pileurt bekæmpes fortsat ved afdækning/bortskygning eller andre godkendte bekæmpelsesmetoder. Canadisk/sildig gyldenris bekæmpes, hvor den træffes ved opgravning, slåning eller andre godkendte bekæmpelsesmetoder.</p>

3. MÅLSÆTNINGER

Strategisk	Taktisk	Operationelt
Drifts- og plejeindsatsen skal understøtte raste- og levesteder for arter på Habitatdirektivets Bilag VI.	Ved gennemførelse af drifts- og plejetiltag vil der blive indarbejdet foranstaltninger for at sikre, at den økologiske funktionalitet af eventuelle yngle- og rasteområder for Bilag IV-arter på øvelsespladsen ikke påvirkes negativt.	Potentielle leve- og rastesteder for spidssnudet frø, løvfrø og stor vand-salamander skal sikres igennem hensigtsmæssig drift og pleje, herunder oprensning og pleje af øvelsespladsens vandhuller. Yngle- og rastesteder for markfirben sikres igennem fastholdelse af insektvolde som lysåben natur og fortsat brug af køresporene på øvelsespladsen (vejkanter med løst sand/grus), imens yngle- og rastesteder for arter af flagermus beskyttes igennem sikring af urørt skov.
Kulturminde på øvelsespladsen sikres.	Beskyttede sten- og jorddiger sikres mod slidtage og bevares gennem hensigtsmæssig pleje.	Det sikres, at placering af de beskyttede sten- og jorddiger er tydeligt afmærket på kort.
Antal og størrelse af skove, bevoksninger og levende hegn fastholdes, såfremt de militære interesser ikke er i strid med dette.	Skove, bevoksninger og levende hegn vedligeholdes evt. med genplantninger efter behov. Der foretages ikke egentlig skovdrift i skovene.	Evt. genplantninger foretages med hjemmehørende træer og buske. Etablering og vedligeholdelse af levesteder for øvelsespladsens arter knyttet til skove og andre beplantninger fremmes gennem den øvrige naturforvaltning, herunder sikring af stor artsdiversitet i beplantningerne.

3.2.3 Publikumshensyn

Strategisk	Taktisk	Operationelt
Øvelsespladsen skal fortsat kunne anvendes rekreativt under hensyn til militære interesser.	Offentlig adgang til øvelsespladsen sikres efter de til enhver tid gældende regler. Publikums hensynet tilgodeses ved udarbejdelse af foldere og andet materiale rettet mod de besøgende.	Opdatering af information om adgangsmulighederne til øvelsespladsen udarbejdes senest 2018. Udarbejdelse af ny publikumsfolder senest 2018. Opdatering af informationstavler senest 2018.

4. STATUS

Dette kapitel giver en status for forholdene på Haderslev Vesterskov Øvelseslads ved planperiodens start. Status indeholder en beskrivelse af ejendomsforhold, militære aktiviteter, arealanvendelse, naturværdier og publikumshåndtering.

Udarbejdelse af statusafsnittet i denne drifts- og plejeplan bygger på et bredt grundlag af data og information, herunder oplysninger fra den udløbne drifts- og plejeplan for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads (Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Hærens Operative Kommando, 2000), Danmarks Miljødata og den gældende vandplan. Hertil kommer information fra lokale ressourcepersoner og institutioner. Der henvises i øvrigt til Forsvarsministeriets hjemmeside for oplysninger om Forsvarsministeriets naturforvaltning.

4.1 Historie

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads hører ind under Driftsområde Fredericia. Drift og pleje af Haderslev Vesterskov Øvelsesplads varetages af den til enhver tid ansvarlige myndighed. Ved denne drifts- og plejeplans vedtagelse er dette personel fra Kompetencecenter Danmark (KCDK).

En fyldestgørende beskrivelse af den tidlige historie om Haderslev Kaserne og Haderslev Vesterskov Øvelseslads kan findes i den tidligere drifts- og plejeplan (Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Hærens Operative Kommando, 2000). Øvelsespladsen har udviklet sig betydeligt i størrelse og funktion siden området, der oprindeligt blev lejet af Haderslev Kommune, overgik til Forsvaret i 1960. Bl.a. er dele af arealerne indgået i mageskift med Haderslev Kommune i 1991, og ligeledes erhvervede Forsvaret i 1996 en del arealer, der tidligere havde været lejet. I 1997 blev øvelsespladsen udvidet imod nord og vest for at imødegå de øgede uddannelsesmæssige behov, herunder særlig kørsel med bæltekrætoj. Senest har Forsvarsministeriet overtaget

enkelte ejendomme beliggende langs Nyhavevej og et større område i den sydvestligste del af øvelsespladsen.

4.2 Landskab og geologi

Helhedsindtrykket af Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er store sletteområder afbrudt af et betydeligt antal mindre vandhuller, hvoraf mange er af nyere dato. En del af vandhullerne er tidligere mergelgrave, men mange af de mindste af vandhullerne er udtørrede i det mindste i sommerperioden. Hertil kommer en del både gamle og nyere brede levende hegn fordelt på hele øvelsespladsen og enkelte mindre skove. Mange af de gamle levende hegn er domineret af slåen og tjørn, imens både nye levende hegn og skove er domineret af løvtræ og kun enkelte steder med islæt af nåletræ.

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er et udpræget morænelandskab dannet af indlandsisen. Jordbunden er overvejende moræneler med aflejringer af smeltevandsgrus og –sand midt på øvelsespladsen. I forbindelse med øvelsespladsens moseområder findes desuden ferskvandstørvedannelser.

Et af de mindre, tilgroede vandhuller, der ses mange steder på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads.

Flere af søerne er dog stadig med åben vandflade.

4.3 Ejendomsoversigt og kortgrundlag

4.3.1 Øvelsespladsen og dets inddeling

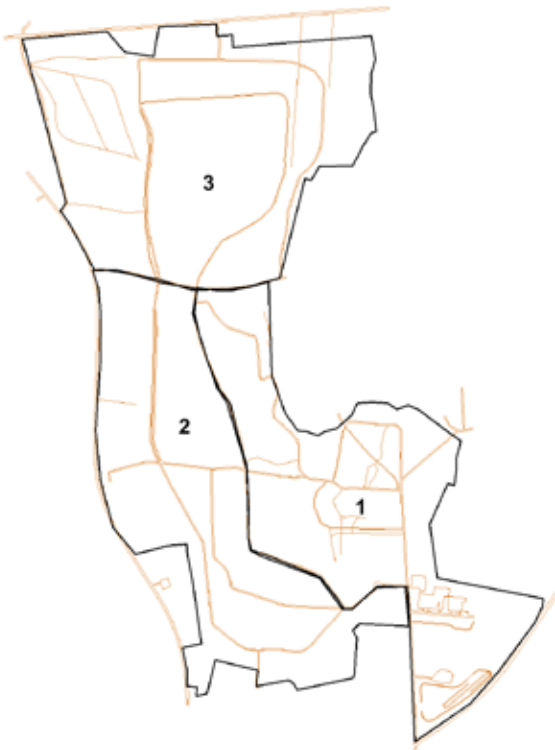
Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er opdelt i tre af-

delinger. Afdelingsnumrene fremgår af Figur 4-1. Som grundlag for planlægningen af drift og pleje er afdelingerne inddelt i en række litra, dvs. driftsenheder, der er ensartede med hensyn til terræn, naturtype, anvendelse og vækstforhold. Minimumsstørrelsen for en litra er som hovedregel for ubevoksede arealer ca. en hektar. Markante, mindre bevoksninger eller andre arealer (herunder lavbundsarealer), der ikke ønskes adskilt som selvstændig litra f.eks. på grund af størrelsen, men alligevel ønskes markeret på kortet, er indtegnet med prikket linje på kortene.

Naturtyperne, der er vist på grundkortet (Kortbilag 1), modsvarer den vejledende registrering af beskyttet natur, herunder søer, mose og fersk eng, som var gældende ved denne plans udarbejdelse. De beskyttede naturtyper er beskrevet i afsnit 4.5.4.

Rådyr ses jævnligt på øvelsespladsens slettearealer

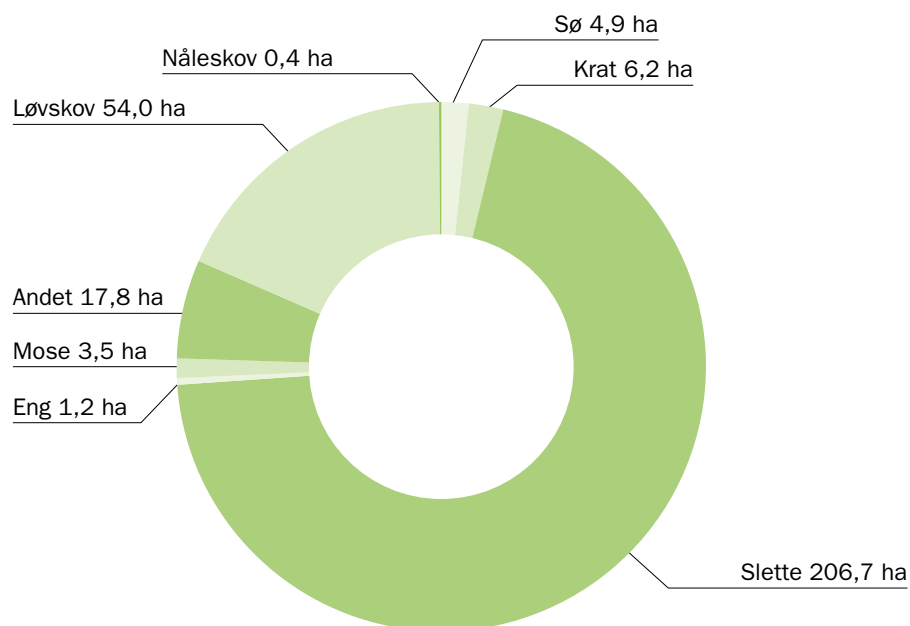
Figur 4-1. Øvelsespladens inddeling i 3 afdelinger.

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads i morgendisens.

4.3.2 Arealfordeling

Arealfordelingen på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads på tidspunktet for opstart af planlægningsarbejdet (2016) fremgår af Figur 4-2. Det fremgår af figuren, at slette udgør hovedparten af arealet, men også at løvskove udgør en stor del af det samlede areal

Figur 4-2: Overordnet arealanvendelse på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. I alt 294,7 ha. Kilde: Grundkort, kortbilag 1.

4.3.3 Naboforhold

Den sydlige del af øvelsespladsen grænser op til Haderslev by. Imod øst ligger den privatejede Vesterskov, og imod nord og vest afgrænses øvelsespladsen af henholdsvis de to offentlige veje Errestedvej og Moltrup Landevej. Igennem terræn går desuden de to offentlige veje Nyhavevej og Louisevej. Endelig grænser øvelsespladsen tre steder op til privatejede ejendomme, hvoraf den ene ligger langs Nyhavevej midt på øvelsespladsen.

4.3.4 Kortmaterialer

På grundlag af luftfotos, markgennemgang, matrikelkort og tidligere kort er der udarbejdet to kort til denne drifts- og plejeplan.

- Grundkort (Kortbilag 1).
- Aktivitetskort (Kortbilag 2).

4.3.5 Grundkort, kortbilag 1

Grundkortet viser status for arealanvendelsen på tidspunktet for opstart af planlægningsarbejdet (2016). I princippet medtages alt af betydning for drifts- og plejeplanlægningen. Kortet anvendes som grundlag for aktivitetskortet, samt for eventuelle temakort, der udarbejdes i tilknytning til planen.

4.3.6 Aktivitetskort, kortbilag 2

Aktivitetskortet er en grafisk illustration af de fremtidige forskrifter og retningslinjer beskrevet som aktiviteter i drifts- og plejeplanen. Systematikken er her, at der med farver og særlige signaturer angives de områder, hvor der gennemføres særlige aktiviteter og plejeforanstaltninger. En homogen farve angiver aktiviteter, der er tilbagevendende, f.eks. slåninger, mens skravering angiver engangsindgreb (projekter). I visse tilfælde, f.eks. ved aktiviteter med meget begrænset arealstørrelse, eller hvor aktiviteten dækker hele øvelsespladsen, er tiltagene udeladt af det trykte kort.

4.4 Militær anvendelse

Der er et velfungerende vejnet på øvelsespladsen, der for størstedelen også kan anvendes til benyttelse af almindelige vejkøretøjer. På øvelsespladsen er der de senere år etableret en lang række "kulissebepantninger",

der sammen med de eksisterende skove og levende hegn giver gode uddannelsesmæssige muligheder. Øvelsespladsen anvendes af hærens enheder garnisoneret i Haderslev og Fredericia. Desuden gennemfører Hjemmeværnet uddannelsesaktiviteter på øvelsespladsen.

Øvelsespladsen er inddelt i to overordnede arealbetegnelser, nemlig de intensivt plejede arealer (IPA) og de naturplejede arealer (NPA). De intensivt plejede arealer udgøres blandt andet af arealerne omkring Louisegård samt de græsarealer, der omfatter boldbane og træningsbane. Derudover er skydebanen IPA, ligesom bebyggelsen på Nyhavevej er omfattet af denne betegnelse. Der ligger kun få tekniske anlæg på selve øvelsespladsen, idet de fleste anlæg således ligger på de intensivt plejede arealer (IPA), der ikke er omfattet af denne drifts- og plejeplan.

På øvelsespladsen findes en håndgranatbane, en miniature-mortérbane og en sprængningsplads. Ingen af disse faciliteter er ved udarbejdelse af nærværende plan i drift, men muligheden for senere drift fastholdes, hvis behovet opstår. På øvelsespladsen findes desuden en række militære kulisser (2 udrangerede kampvogne og containere), der fortsat anvendes i øvelsessammenhæng.

Udrangeret kampvogn øst for Istedvej, der bruges som kulisse i forbindelse med militære øvelser.

4.5 Naturbeskyttelse

Naturmæssigt ligger langt de største naturværdier i de mange småsøer og vandhuller på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. De rummer et rigt og varieret dyreliv og levesteder for bl.a. padder. Der er i 2011-2012 gennemført et større projekt med henblik på at forbedre forholdene for bilag IV-arterne løvfrø og stor vandsalamander. Den sårbare og sjældne art løvfrø er således registreret i mange af vandhullerne på øvelsespladsen, og bestanden er i fremgang.

Endvidere har de mindre skove og beplantninger på øvelsespladsen en ganske høj artsdiversitet. Der er mange forskellige arter af træer og buske repræsenteret, og skovens lysninger og skovbryn skaber gode levesteder for bl.a. fugle og insekter.

Ud over de mange vandhuller er fem arealer registreret som beskyttet natur jævnfør naturbeskyttelseslovens § 3. Det drejer sig om to mosearealer og tre ferske enge.

Se signaturer for sø, mose og eng på grundkortet (Kortbilag 1).

Størstedelen af øvelsespladsen er dækket af slette, det vil sige åbne, relativt jævne, slåede græsarealer med primært kulturgræsser og et relativt lavt naturindhold (kortbilag 1).

Der gives i det følgende en status for naturværdierne på Haderslev Øvelsesplads. Rækkefølgen af beskrivelserne følger beskyttelsesniveauet, således at naturværdier med det højeste beskyttelsesniveau beskrives først. Til slut beskrives øvrige temaer herunder invasive arter.

4.5.1 Natura 2000-områder

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads eller tilgrænsende områder er ikke udpeget som Natura 2000-område, og derfor beskrives og vurderes der ikke nærmere på dette.

4.5.2 Bilag IV-arter

EU's habitatdirektiv foreskriver særlig beskyttelse af en række plante- og dyrearter (EU, 1992). Denne indsats skal ske både indenfor som udenfor Natura 2000-områderne. Til gengæld er der ikke, som for udpegningsgrundlaget for Natura 2000-områderne, krav om, at der skal ske en aktiv indsats, blot må aktiviteter ikke være i modstrid med målsætning om sikring af gunstig bevaringsstatus for disse arter. Ligeledes må artens økologiske funktionalitet ikke påvirkes negativt. Ifølge faglig rapport nr. 635/2007 fra Danmarks Miljøundersøgelser (Søgaard & Asferg, 2007) er der registreret følgende Bilag IV-arter i de to 10 x 10 km UTM kvadrater, som omfatter Haderslev Vesterskov Øvelsesplads: vandflagermus, frynseflagermus, brunflagermus, sydflagermus, skimmelflagermus, trolldflagermus, pipistrelflagermus, markfirben, stor vandsalamander, løvfrø og spidssnudet frø. Af disse arter er kun løvfrø registreret på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads ved besigtigelserne i forbindelse med den tidligere udarbejdede drifts- og plejeplan og nærværende plan, men det kan ikke udelukkes, at flere arter på habitatdirektivets bilag IV kan findes på øvelsespladsen.

Flagermus

Sommeropholdsstederne for flagermus findes ofte i hulheder, sprækker, spættehuller mv. i træer og i forskellige slags bygninger. Om vinteren er de foretrukne opholdssteder lokaliteter, der er beskyttede mod prædatorer, og som er uforstyrrede og frostfrie, men med lave plusgrader. Forskellige arter har forskellige præferencer, f.eks. bygninger eller hulheder i træer. Vandflagermus er afhængig af åbne vandflader til fødesøgning, men ellers trives flagermus generelt i et varieret landskab.

På Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er der mange gamle træer, som er egnede som opholdssteder for flagermus, og de mange levende hegn og skovkanter er velegnede ledelinjer i landskabet, som flagermus bruger ved bl.a. fødesøgning. De mange vandhuller og lysninger med læ må antages at tiltrække mange insekter som flagermusene lever af. Derfor vurderes Øvelsespladsen at have stor værdi som flagermuslokalitet, og dermed

også for sikring af gunstig bevaringsstatus for flagermusarterne.

Markfirben

Markfirben er vidt udbredt i Danmark. Markfirben er vekselvarme og stiller derfor krav om varieret natur med lysåbne levesteder, hvor solen kan varme dem op. Markfirben stiller desuden krav om arealer med bar og løs, gerne sandet jord, hvor arten ofte træffes i små kolonier, og her kan moderat slitage af øvelsespladsen skabe velegnede områder, også i forbindelse med den varmekrævende udklækning af æg.

De åbne slettearealer på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads med kørespor og insektvoldene i den nordlige del af øvelsespladsen (afdeling 3) må formodes at udgøre gode levesteder for markfirben.

Padder

Stor vandsalamander lever og yngler om foråret og sommeren i rene, solbeskinnede vandhuller, helst uden fisk og ænder som æder dens yngel. Om efteråret går den på land og lever i skove, haver og nær bygninger, hvor den finder skjul i huller i jorden, under grene og blade, eller i sprækker i bygninger til vinterdvalen. Den er mest aktiv i nattetimerne og skjuler sig om dagen.

Løvfrø lever og yngler ligeledes i små, rene, solbeskinnede vandhuller uden fisk. Lavvandede vandhuller, der udtørre om sommeren er særligt egnede. Arten har været stærkt truet, men gennem en indsats med oprensning af eksisterende vandhuller og etablering af nye vandhuller er tilbagegangen nu stoppet. Arten trives i et varieret landskab, hvor levende hegn skaber forbindelse mellem vandhuller og skovbryn, da den uden for yngletiden lever i soleksponeret vegetation. Den er afhængig af blomsterplanter, da den lever af de insekter, der opsøger blomsterne. Vinterkvarteret er huller i jorden eller i træer, under dødt ved eller sprækker i stendiger eller bygninger.

Spidssnudet frø yngler i mange slags vådområder, lige fra ganske små vandhuller til bredzonen af store søer, og fra helt overskyggede ellesumpe til fuldstændig lys-

åbne vandhuller. Spidssnudet frø er i høj grad afhængig af, at der nær ynglestederne findes gode rastesteder på land. De bedste rastesteder på land er enge og moser, hvor unge individer kan finde deres føde.

På Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er der mange vandhuller, levende hegn, fugtige krat og enge, og øvelsespladsen er således et velegnet levested for padder, navnligt efter at der i 2010-2012 blev gennemført et projekt med henblik på forbedring af levesteder for løvfrø og stor vandsalamander, hvor en række vandhuller blev renoveret og etableret. Projektet har været en succes, og bestanden af løvfrø er i dag formentlig på mere end 1.000 voksne dyr. Løvfrø lever og yngler i langt de fleste af øvelsespladsens vandhuller, med undtagelse af nr. 42 (Tyrens Hul) og nr. 49, som der er fisk i. Endvidere er lille vandsalamander, skrubtudse og butsnudet frø set i mange af vandhullerne (Ravn, 2016).

4.5.3 Vandplaner

Vandområdeplan 2015-2021 for Vandområdedistrikt Jylland og Fyn er udarbejdet efter bestemmelserne i miljømålsloven, som lovmæssigt implementerer EU's vandrammedirektiv (direktiv nr. 2000/60/EF af 23. oktober 2000) i Danmark. Vandområdeplanen skal ifølge lovgivningen sikre, at vandløb, søer, kystvande og grundvandsforekomster i udgangspunktet opfylder miljømålet "god tilstand" inden udgangen af 2015. Endvidere skal det sikres, at eventuelle forringelser af tilstanden for vandområderne forebygges.

Indenfor øvelsespladsen er både den kvantitative og den kemiske tilstand af de regionale grundvandsforekomster god. Samlet er tilstanden af de regionale grundvandsforekomster således også god. Ingen af søerne eller vandløbene på øvelsespladsen er tilstandsvurderet eller målsat i vandområdeplanen.

Det vurderes, at aktiviteterne på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads ikke påvirker tilstanden af vandløb, søer eller grundvandsforekomster i området.

4.5.4 Nationalt beskyttet natur

På Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er der registreret

to § 3-beskyttede moser, tre ferske enge, en lang række søer og vandhuller samt et vandløb omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Desuden skal området omkring Snohegn henligge uden drift til naturlig udvikling i sammenhæng med Panserkrat og Tyrens Hul.

Vandhuller

I den tidligere drifts- og plejeplan blev der beskrevet 20 prioriterede vandhuller, og i evalueringen af denne (FES, 2015) er der i alt registreret 55 vandhuller. Der er i forbindelse med besigtigelser af øvelsespladsen i september og oktober 2016 beskrevet yderligere 11 vandhuller, således at der i alt er nummereret 66 vandhuller, hvoraf nr. 53 er forsvundet og nr. 44 ligger uden for øvelsespladsen. I forbindelse med udarbejdelsen af nærværende drifts- og plejeplan er der således registreret 64 vandhuller på øvelsespladsen, der er angivet med nummer på aktivitetskortet (Kortbilag 2). Nogle af disse er gamle vandhuller eller mergelgrave. Andre er opstået som følge af ændret brug af øvelsespladsen, eller er gravet som del af et projekt for forbedring af levesteder for løvfrø og stor vandsalamander.

Ikke alle vandhullerne er omfattede af den vejledende § 3-registrering jævnfør naturbeskyttelsesloven, selv om de vurderes at leve op til kriterierne for denne beskyttelse (større end 100 m² og med et naturligt dyre- og planteliv karakteristisk for vandhuller).

Vandhullerne er et af de største naturmæssige aktiver på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. De giver levesteder for en lang række dyre- og plantearter, og de rummer dermed en betydelig biodiversitet. F.eks. har ovennævnte løvfrøprojekt betydet en forøgelse af bestanden af løvfrø og stor vandsalamander, som i dag findes i en lang række af øvelsespladsens vandhuller, ligesom der også er registreret paddearterne skrubtudse, butsnudet frø og lille vandsalamander i og omkring vandhullerne.

For at opretholde en god naturtilstand med stabil hydrologi og lysindstråling i vandhullerne er det vigtigt med løbende pleje. Trods stor plejeindsats i 2011-2012 i forbindelse med løvfrøprojektet er der behov for at gentage

pleje af mange af vandhullerne, da mange af de lavvandede vandhuller er truet af tilgroning og udtørring.

I deres nuværende tilstand kan vandhullerne inddeles i fire overordnede typer, som beskrives herunder. Den fremtidige pleje er tilrettelagt på baggrund af denne inddeling af vandhullerne.

Type 1. Vandhuller truet af tilgroning og udtørring - 1.prioritet

Disse vandhuller er under så fremskreden tilgroning, at der er ingen eller næsten ingen åben vandflade tilbage. Dette skyldes enten, at de er lavvandede, fyldt op med bundslam og tilgroede i dunhammer eller tagrør, eller at de er tilgroede i pilekrat eller lignende. Vandhullerne har dog fortsat høj værdi, og de skal derfor plejes for at de ikke forsvinder. Der kan både være behov for oprensning, udjævning af brinker/udvidelse og rydning i forskellig grad.

Type 2. Vandhuller under begyndende tilgroning og udtørring - 2. prioritet

Denne type vandhuller er under begyndende tilgroning, men har fortsat åben vandflade og god lysindstråling, og de vurderes at kunne opretholde en acceptabel naturtilstand indtil år 2022-2027 (midt i planperioden). Der kan til den tid både være behov for oprensning, udjævning af brinker/udvidelse og rydning i forskellig grad. Mange af vandhullerne har en høj biodiversitet, men arter, som trives i frit vand, er truet (f.eks. vandaks, vejbred-skeblad og pindsvineknop) og vil erstattes af monokulturer af dunhammer, tagrør eller pil, hvis den nuværende udvikling fortsætter.

Eksempel på vandhul af type 1. Vandhul nr. 48 ved Snohegn har ikke længere åben vandflade på grund af tilgroning i dunhammer.

Eksempel på vandhul af type 2. Her sø nr. 22 i afdeling 3.

Type 3. Vandhuller i god tilstand med åben vandflade - 3. prioritet

Nogle vandhuller på øvelsespladsen har en sådan størrelse, dybde og åben vandflade, at de på nuværende tidspunkt ikke kræver pleje. Karakteristisk for denne type af vandhuller er, at der er et højt indhold af arter, der er karakteristiske for vandhuller og søer, f.eks. arter af vandaks, grenet pindsvineknop, vejbred-skeblad eller nøkkerose. Der kan dog være behov for rydning af opvækst på sydsiden af vandhullet. Denne type af vandhuller får 3. prioritet, da plejen vurderes ikke er påkrævet i den første del af planperioden.

Type 4. Udtørrede vandhuller – 3. prioritet

Der er to typer af udtørrede vandhuller. Den ene type er så lavvandede, at de tørrer ud i sommerhalvåret. Det er typisk lavninger i slettearealerne med arter som pileurt, knæbøjet rævehale, krybhvene, glanskapslet siv og lysesiv. Vandhuller, som udtørre om sommeren, og derfor er uegnede levesteder for fisk, er gode raste- og ynglesteder for padder. De er derfor ikke nødvendigvis plejekrævende.

Den anden type er helt udtørrede vandhuller, som er på vej til at forsvinde enten på grund af naturlig succession, eller fordi vandhullet er gravet på et sted, hvor det ikke kan holde vand. Der er mange vandhuller på øvelsespladsen, og det accepteres derfor, at der er en vis succession, der gør, at nogle vandhuller over tid forsvinder. Disse vandhuller får derfor 3. prioritet, og det skal såle-

des senest ved planperiodens udløb vurderes, om der evt. er grund til at foretage pleje.

Eksempel på sø af type 3. Tyrens Hul (vandhul nr. 42), som er øvelsespladsens største sø og i fin plejetilstand.

Eksempel på vandhul af type 4. Vandhul nr. 63, der er gravet i 2011, er nu en fugtig lavning, da den ikke kan holde vand.

Moser

Der er registreret to beskyttede moser på øvelsespladsen (se Kortbilag 1). Den ene strækker sig fra den nordvestlige del af Panserkrat ved vandhul nr. 50 og 51, mod syd forbi vandhul nr. 49 og 42 (Tyrens Hul) til Snohegn nord for vandhul nr. 48 langs med vandløbet Bækken. Mosen er træbevokset sumpskov i størstedelen af sin udstrækning med undtagelse af vandhullerne og to mindre, lysåbne partier. De åbne partier domineres af høje urter som dunhammer, lodden dueurt, stor nælde, tagrør, rørgræs, samt græsser. De skovbevoksede dele

er mange steder tætte og ufremkommelige med mange mosbegrøede stammer, væltede eller nedliggende træer, og områder hvor der står vand i bunden, så den nogle steder er vegetationsløs. Vegetationen i mosen består af blandede løvtræer med eg, rød-el, pil, hassel, vortebirk og hvidtjørn, og en bundvegetation af bl.a. arter af græs, siv, star og mosser, samt gul iris, bredbladet dunhammer, bittersød natskygge, alm. gedeblad, kristtjørn, alm. gærdesnerle, hindbær, brombær og stor nælde.

Mosen omkring Tyrens Hul.

Mosen i Panserkrat.

Den anden mose ligger i den centrale del af Rævekrat i afdeling 2 i den sydligste del af øvelsespladsen. Den henligger urørt med lysåbne sumpede partier, arealer med vandflade under træerne og mange nedliggende/væltede og udgåede træer, som generelt giver et indtryk

af vildnis. Der er en stor artsrigdom med bl.a. skov-elm, vortebirk, rød-el, stilk-eg, alm. røn, bøg, hyld, tørst og dunet gedeblad og arter af pil, samt bundflora af gul iris, vandrøllike, liden andemad, bukkeblad, grenet pindsvineknap, alm. fredløs, stor nælde og alm. mjøddurt. Der yngler desuden ravn i Rævekrat.

Væltede og døde træer i den fugtige del af Rævekrat.

Ferske enge

På grundkortet til den tidligere drifts- og plejeplan (Miljø- og Energiministeriet, Skov og Naturstyren og Hærens Operative Kommando, 2000) samt i evalueringen af denne (FES, 2015) er der angivet et mindre areal med fersk eng ved Bodenvvej i afdeling 1 øst for Pansekrat. Aarealet har tidligere været registreret som beskyttet fersk eng jævnfør naturbeskyttelseslovens §3. Aarealet er bortforpagtet sammen med slettearealerne og burde drives på sammen måde, det vil sige med minimum én årlig slåning. Ved besigtigelse i september 2016 i forbindelse med udarbejdelsen af nærværende drifts- og plejeplan er arealet under spredt tilgroning med træer og buske, samt høje urter, og er således ikke slået for nyligt. Træer på arealet er op til 2-3 m høje. På arealet er der blandt andet registreret plantearterne angelik og tagrør, som knytter sig til fugtig bund, men arealet er overvejende tørt.

Tidligere engareal under tilgroning.

Ifølge den gældende vejledende registrering af naturbeskyttelseslovens §3 er der tre beskyttede ferske enge på øvelsespladsen, alle i afdeling 1 (kortbilag 1). Alle ligger tæt på Oberstens Fiskedam (sø nr. 5, kortbilag 2).

Langs den nordvestlige bred ligger en eng med langt græs og en trampesti (ikke afsat på kort) samt opvækst af træer og buske. Af andre arter på engen findes f.eks. hvidkløver, ager-tidsel, alm. vejbred og lancetvejbred. Et levende hegn mod vejen er medtaget i registreringen, og en stor del af den registrerede eng er derfor under tilgroning. I det levende hegn mod vejen er der en mindre bestand af rynket rose. Se beskrivelse af denne under afsnittet om invasive arter.

Beskyttet fersk eng under tilgroning nordvest for Oberstens Fiskedam.

Den beskyttede eng ved Louisevej sydvest for Oberstens Fiskedam.

Syd for Oberstens Fiskedam er et areal ligeledes registreret som beskyttet fersk eng. Engen er omgivet af krat og derfor under tilgroning i træer og buske. Den nordvestligste del af engen er ryddet for træbevoksning i 2011-2012, men den sydøstlige del gror mere og mere til, så det lysåbne areal bliver mindre og mindre. Den tredje beskyttede eng ligger ved Louisevej umiddelbart sydvest for Oberstens Fiskedam. Den er en mere lysåben kulturreng domineret af græsser, samt lav ranunkel, horse-tidsel, lancetvejbred, eng-brandbæger, hønsetarm og alm. syre og en lavning med lysesiv. Engen er relativt tør, jævn og kulturpåvirket. Engen er bortforpagtet sammen med slettearealerne og drives på sammen måde, det vil sige med minimum én årlig slåning imellem 15. juli og 15. april.

Overdrev

På grundkortet til den tidligere drifts- og plejeplan (Miljø- og Energiministeriet, Skov og Naturstyrelsen og Hærens Operative Kommando, 2000) samt evalueringen af denne (FES, 2015) er der angivet et mindre overdrevsareal i den sydøstlige del af øvelsespladsen nord for Louisegård. Ved tidspunktet for udarbejdelse af nærværende plan er arealet ikke registreret som beskyttet overdrev.

Arealet er besigtiget i september 2016, og der er tale om et slået græsareal domineret af kulturgræsser. Der er ikke fundet karakteristiske arter for overdrev eller næringsfattig natur på arealet. Arealet er bortforpagtet sammen med slettearealerne og drives med minimum én årlig slåning imellem 15. juli og 15. april.

Vandløb

Der findes et enkelt beskyttet vandløb, Bækken, på øvelsespladsen. Bækken udspringer fra Tyrens Hul (sø nr. 42) og løber mod nord gennem sø nr. 49, under Bodenevej i en rørføring, og videre mod nord i moseområdet i den vestlige grænse af Panserkkrat (Se kortbilag 2). I det nordvestlige hjørne af Panserkkrat møder Bækken en grøft fra vest og drejer mod øst, hvor den løber i kanten af Vesterskov og udgør grænsen af øvelsespladsen mod nord indtil Oberstens Fiskedam. Her fortsætter Bækken ud af øvelsespladsen gennem Vesterskov.

På strækningen langs etableringsgrænsen er Bækken et snoet skovvandløb på ca. 1-1,5 m bredde med god vandføring og er omfattet af § 3 i naturbeskyttelsesloven.

Endvidere løber flere mindre grøfter til søen Tyrens Hul, henholdsvis fra syd i Snohegn og fra sydvest og vest ved Børges Bro.

4.5.5 Fredninger

Der er ingen fredede områder på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads.

4.5.6 Fredede arter

Ud over de arter, der er optaget på Habitatdirektivets Bilag IV (se afsnit 4.5.2), kan en række dyr og planter på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads være fredet i henhold til artsfredningsbekendtgørelsen (Naturstyrelsen, 2016). Det drejer sig om alle padder og krybdyr samt alle orkideer. På øvelsespladsen er der registreret løvfrø, skrubtudse, butsnudet frø og lille vandsalamander i forbindelse med udarbejdelse af den tidligere drifts- og plejeplan. Desuden er alle vilde pattedyr og fugle fredet, hvis de ikke er omfattet af bekendtgørelse om jagttid.

4.5.7 Fortidsminder

Cirka 50 m sydøst for Oberstens Fiskedam i afdeling 1 i udkanten af Vesterskov findes et fredet fortidsminde. Det drejer sig om et skovbrug fra nyere tid (dateret 1661 - 2009) med fredningsnummer 371010. Stedet er markeret med en sten, men der er ikke yderligere kendskab til fortidsmindet. Museum Sønderjylland er administrativ myndighed og fører periodiske tilsyn.

Der findes en række beskyttede diger på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. Digerne er omfattede af museumsloven og digebekendtgørelsen (Kulturministeriet, 2013) og er beskyttede mod tilstandsændringer, dvs. de må ikke gennembrydes, og der må ikke graves i dem. De fleste jorddiger er bevokset med levende hegn (bl.a. hassel), og størstedelen ligger i afdeling 2 og i skovkanten langs øvelsespladsens afgrænsning i afdeling 1. Der er endvidere flere tilsvarende diger, som ikke er registre-

rede, f.eks. i det levende hegn mellem vandhul nr. 10 og nr. 25 og i Panserkrat.

Eksempel på diger med bl.a. hassel og tjørn.

Jorddige i kanten af Panserkrat.

Ved militære aktiviteter, hvor der findes spor af fortidsminder (strukturer, konstruktioner, bygningsgrupper, bopladser, grave og gravpladser, flytbare genstande og monumenter, skal gravearbejder standses jævnfør museumslovens § 27 stk. 2. Fortidsmindet skal straks anmeldes til det nærmeste statslige eller statsanerkendte kulturhistoriske museum. Fund kan således have betydning for mulighederne for anlæg eller militære gravearbejder.

4.5.8 Fredskov

Beck's Skov er som det eneste areal på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads registreret som fredskov.

Beck's Skov er beskrevet nedenfor under øvrige naturtyper.

4.5.9 Øvrige naturtyper

Slette

Store dele af Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er slettearealer. Se kortbilag 1. Arealerne er bortforpagtet til slåning med opsamling af materialet minimum én gang årligt imellem 15. juli og 15. april. Slettearealerne er ikke omfattede af naturbeskyttelsesloven, og da de for størstedelens vedkommende er tidligere landbrugsjord, har de fortsat relativt lav naturværdi. Arealerne fremstår

åbne og halvåbne og er dominerede af kulturgræsser med bl.a. lav ranunkel, alm. røllike, mælkebøtte, alm. hønsetarm, alm. vejbred og lancet-vejbred. Særligt langs kanterne og de levende hegn domineres sletten af høje, næringskrævende stauder som stor nælde, rejnfan, ager-tidsel og kål-tidsel. Slettearealerne drives uden gødskning, sprøjtning og jordbearbejdning, og idet de samtidig slås med fjernelse af det slåede materiale, er der på sigt potentiale for, at naturindholdet kan blive højere end i dag. Den militære øvelsesbrug giver som udgangspunkt en positiv forstyrrelse, som ofte gavner lyskrævende arter.

Slette øst for Beck's Skov med udlagt bæltespør midt i billedet. Med den nuværende brug af øvelsespladsen benyttes bæltesporene sjældent, men hjælper til at skabe en variation i slettelandskabet.

Skov

Der findes to skove på øvelsespladsen, Beck's Skov og Panserkrat, samt en skovbevokset mose, Rævekrat (se Kort 1). Kun Beck's Skov er registreret som fredskov.

Beck's Skov er plantet i år 2000 som et blandskovsområde af hjemmehørende arter med bl.a. eg, lærk, ask, navr, abild, bøg, avnbøg samt et skovbryn af slåen, tjørn og hassel. Skoven er de fleste steder højstammet, fler-

etageret skov med en tæt bundvegetation af bl.a. brombær, hindbær og høje urter. Beck's Skov er derfor også relativt ufremkommelig både til fods i bevoksningen og med personbil på skovvejene.

Panserkrat er en gammel, lav, selvsået skov domineret af engriflet hvidtjørn. Panserkrat er unik, fordi der findes ganske få tjørnekrat så store og gamle som dette. Bundfloraen er relativt sparsom med arter som smalbladet

mangeløv, feber-nellikerod, brombær, hindbær, stor fladstjerne, løgkarse og kåltidsel. Visse steder er kronedækket så tæt, at der næsten ikke er bundvegetation.

Rævekrat er et skovbevokset tidligere moseareal i den sydligste del af øvelsespladsen. Den centrale del af Rævekrat er under tilgroning med vortebirk, rød-el samt arter af pil. Kanten af Rævekrat plantet til med arter som bøg, stilk-eg, skov-elm, alm. røn og tørst i 70'erne. Skoven er højstammet med et relativt lysåbent kronedække. Den henligger i naturtilstand med mange væltede og døde træer og er ufremkommelig. Bunden er fugtig, særligt i de centrale dele, og visse steder vanddækket. Der er et højt naturindhold og stor artsdiversitet.

Én af indgangene til Beck's Skov.

Panserkrat med mange, gamle engriflet hvidtjørn.

Krat

Der findes 4 krat på øvelsespladsen (se Kortbilag 1). Det ene ligger syd og øst for Oberstens Fiskedam græn-

sende til Vesterskov. Det er et stedvist fugtigt krat med plantearter som rød-el, hassel, bævreasp og arter af pil. Bundvegetationen er præget af bl.a. gul iris, sideskærm, mosebunke, kåltidsel, grenet pindsvineknap og arter af star. Der er vældprægede partier, som muligvis står i hydrologisk forbindelse med Oberstens Fiskedam. I de mere tørre dele af krattet er der bl.a. en del bævreasp, ahorn og engriflet hvidtjørn.

Det andet krat er et tidligere slette-areal nord for Panserkrat, der nu vokset til i engriflet hvidtjørn og andre selvsåede træer af forskellige, primært løvfældende arter. Området har ikke været slået eller ryddet i en længere årrække og er derfor medtaget som krat. Her findes en bestand af den sjældne bregne strudsvinge. Begge disse kratområder har et højt naturindhold og mange forskellige arter, både af træer og bundvegetation, og dermed også dyrearter.

Det tredje krat ligger helt mod vest langs Moltrup Landevej i afdeling 2. Arealet er plantet til med diverse arter af træer i ca. 2006-2007 og består af en mindre gruppe hvidgran, spredte skovfyr og en lang række andre arter af løvtræer, bl.a. små lavtvoksende æbletræer (tidligere haveanlæg). Området er i dag meget ufremkommeligt til fods, til dels på grund af meget brombær i bundvegetationen. Sø nr. 37 ligger i krattet.

Endelig er der i 2005 i øvelsespladsens sydvestligste hjørne etableret en beplantning med blandede, hjemmehørende løvtræer, som ved planens ikrafttræden danner et tæt krat i mindre delområder.

Bevoksninger og levende hegn

Overalt på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er de åbne slettearealer gennembrudt af levende hegn og bevoksninger. Se kortbilag 1. Nogle bevoksninger er gamle og selvsåede og består af blandede arter af løvtræer og enkelte steder nåletræer. Mange af disse læhegn er levn fra tiden med landbrugsdrift. Nogle af de mest fremtrædende hegn er navngivet (Kompanihegn, Delingshegn, Gruppehegn og Snohegn). Snohegn er ikke så markant på øvelsespladsen, som tidligere på grund af opvækst på begge sider af hegnet.

Beplantning fra år 2000, som breder sig ud på sletten ved sø nr. 29 i afdeling 2.

Andre hegn er plantet i nyere tid med forskellige formål. Nogle er plantet i starten af 1990'erne og andre er plantet i den sidste del af den foregående planperiode som kulissebeplantninger med militært øvelsesformål, som f.eks. bivuakering og flyverskjul. I 1990'erne er der f.eks. plantet 13 mindre bevoksninger omkring Istedvej i afdeling 1 og 2 (kortbilag 1). Disse er op til 30 meter brede og har karakter af små skove. Endvidere er der plantet to mindre rødgranbevoksninger henholdsvis syd og øst for Panserkrat i starten af 1990'erne. Hegnene er domineret af arter som eg, lærk og skovfyr samt skovbryn af mindre træer og buske med slåen, engriflet hvidtjorn, vild æble og hassel.

Egebeplantning fra 1993 med skovbryn af slåen øst for Bodenvvej i afdeling 1.

De nyeste beplantninger er etableret i 2011-2012. De består af blandede hjemmehørende løvtræer som alm. røn, tørst, eg, rød-el og hvidtjorn og er bl.a. etableret i forbindelse med sø nr. 38 og 39 i afdeling 2 og 12, 14, 16, 54 og 55 i afdeling 3 (se kortbilag 2). Disse beplantninger er ved planens ikrafttræden ca. 3-4 meter høje og omgivet af vildthege for at beskytte dem mod bid af vildt.

Mange af øvelsespladsens centrale områder fremstår nu som et halvåbent landskab med mange brede hegn.

To nyetablerede beplantninger fra 2011-2012 her set fra syd mod nord ved vandhul nr. 39 i afdeling 2. Det ses tydeligt her, hvordan arealer, der ikke bliver slået (imellem de 2 kulturhegn), vil gro til i høje urter.

De levende hegn og bevoksninger tjener som levesteder, skjul, fødesøgning, læ og ledelinjer i landskabet for en lang række dyrearter f.eks. løvfrø og stor vandsalamander og arter af flagermus, insekter og fugle. Der er endvidere flere rævegrave i forbindelse med bevoksningerne. Bevoksningerne er derfor af stor naturmæssig betydning.

Ikke beskyttede plante- og dyrearter

Som en del af udarbejdelsen af den tidligere drifts- og plejeplan for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads 2000-2015 blev der foretaget en række feltbesigtigelser med registreringer af vegetation, pattedyr, fugle samt dagsommerfugle. De typiske plantearter på øvelsespladsen består af arter tilpasset næringsrige forhold med blandt andet hundegræs, rød svingel, fløjlsgræs, alm. hønsetarm og alm. røllike. Også almindelige plantearter som rejnfan, bidende ranunkel, musevikke og agertidsel præger slettearealerne. Omkring de mange vådområder ses desuden almindelige plantearter som manna-sødgæs, mose-bunke, røgræs og lyse-siv.

Vand-mynte ses enkelte steder omkring vandhullerne.

Harer ses overalt på øvelsespladsens slettearealer og trives godt på de store, slåede arealer.

På øvelsespladsen findes en bestand af rådyr, ligesom der tidligere er registreret både hare, vildkanin, brud, ræv, muldvarp og pindsvin, der alle er almindelige arter i agerlandskabet. På samme måde yngler et stort antal almindelige arter af fugle, hvoraf størstedelen er knyttet til de mange vandhuller, krat og levende hegn.

4.5.10 Invasive arter

Invasive arter er defineret som indslæbte, fremmede arter, der ved deres spredning og forekomst skader den hjemmehørende biodiversitet. Der findes både invasive plantearter og invasive dyrearter. På Haderslev Vesterskov Øvelsesterræn er der særlig fokus på plantearterne japansk pileurt og kæmpepileurt, rynket rose, sildig gyldenris og kæmpe-bjørneklo.

Plastafdækning er en benyttet metode til bekæmpelse af japansk/kæmpepileurt.

Mindre bestand af rynket rose ved Oberstens Fiskedam.

Japansk pileurt og kæmpepileurt

I Panserkrat findes en større bestand af japansk/kæmpepileurt, og den er her forsøgt bekæmpet ved udlægning af sort plast i 2014-2015 og efterfølgende ved oprykninger. I dag er plasten mange steder ødelagt og gennembrudt af pileurt, som vokser op igennem. Også i Rævekrat findes en mindre bestand, som bekæmpes med oprykninger.

Canadisk /sildig gyldenris

Der findes bl.a. en bestand af canadisk/sildig gyldenris i vejkannten i Panserkrat nord for Louisevej i afdeling 1.

Kæmpe-bjørneklo

Arten er ikke observeret på øvelsespladsen og anses ikke for at være et problem.

Rynket rose

Arten findes som mindre bestande flere steder på øvelsespladsen, bl.a. ved Oberstens Fiskedam i afdeling 1 i det levende hegn ud mod Louisevej. Den er endnu ikke udbredt på øvelsespladsen.

4.6 Publikumshensyn

Der er offentlig adgang til Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, når der ikke finder øvelsesaktiviteter sted. Ved alle indfaldsveje er der opstillet informationstavler, der opdateres med hensyn til oplysninger om øvelsesaktiviteter og desuden viser kort over området samt ordensreglement for offentlighedens færdsel. Man kan finde oplysninger, der er relevante for besøgende, på

Forsvarsministeriets hjemmeside www.ejendomsstyrelsen.dk.

Oplysninger om hvornår og eventuelt hvilke dele af øvelsespladsen, der er lukket på grund af øvelsesaktivitet, vil som udgangspunkt fremgå af informationsposter, der er opstillet ved indfaldsveje til øvelsespladsen. Nærmere oplysninger om muligheden for adgang til skydeterænnet findes på Forsvarets støjportal (Forsvarsministeriet, 2017).

Øvelsespladsen benyttes rekreativt af bl.a. kondiløbere og hundeluftere, og der er ikke kendskab til problemer i forhold til den militære anvendelse.

Informationsskilt ved indkørsel til øvelsespladsen.

5. ANALYSE

Dette kapitel indeholder en emneopdelt diskussion af, hvordan drifts- og plejeplanen på en hensigtsmæssig og balanceret måde kan tilgodese de opstillede målsætninger under hensyntagen til optimering af ressourceudnyttelsen.

Forsvarsministeriets overordnede strategi om at tilgodese såvel militær som naturbeskyttelsesmæssige og publikumsorienterede mål påkræver i nogle tilfælde en afvejning, da der kan være modsætningsforhold imellem de enkelte målsætninger. Også inden for de naturorienterede mål kan der være behov for en afvejning af modstridende mål. Denne afvejning foretages i det følgende. Der indledes med en evaluering af indsatsen under den gældende drifts- og plejeplan i perioden 2000-2015 og evaluering af planen fra 2012.

5.1 Evaluering af drifts- og plejeplan 2000-2015

Drifts- og plejeplanen for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads for perioden 2000-2015 (Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Hærens Operative Kommando, 2000) er evalueret i 2012 (FES, 2015). Evalueringen er her nedenfor gennemgået med henblik på at identificere tiltag, der er gennemført, samt tiltag der helt eller delvis mangler gennemførelse. Desuden er der evalueret på aktiviteter, der kun er beskrevet i den tidligere drifts- og plejeplan for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads:

På slettearealerne er der områder udlagt på øvelsespladsen, der fra 2016 ikke slås, men hvor der ryddes for evt. opvækst af træer og buske hvert 5 år. Til markering af områderne er der i 2016 sat hvide pæle omkring arealerne. Aktiviteten er således gennemført.

Slettearealerne slås årligt med opsamling. Mindst 10 arealer à 0,5 ha skal hvert år efterlades uden afslåning, og det skal være nye arealer hvert år. Der er ikke efterladt skiftende uslåede arealer på øvelsespladsen, og aktiviteten er således ikke gennemført.

Overdrevet, der tidligere var registreret på øvelsespladsens østlige del, er planlagt slået årligt, og dette er gennemført.

Engarealet, der tidligere var registreret ved Bodenvvej, er planlagt slået årligt. Dette er ikke gennemført.

Følgende vådområder er planlagt renoveret ved fjernelse af buske og træer på vandhullers sydside, ved oprensning, ved udvidelse af vandfladen eller ved en kombination af disse plejetiltag: nr. 1, nr. 7, nr. 11, nr. 17, nr. 19, nr. 37, nr. 50, nr. 52. Ingen plejeaktiviteter på vandhullerne er gennemført.

Kæmpe-bjørnklo skal overvåges og bekæmpes. Der er ikke fundet kæmpe-bjørneklo på øvelsespladsen i planperioden og denne er derfor ikke bekæmpet.

Kæmpe-pileurt og japansk pileurt er overvåget og forsøgt bekæmpet i Panserkrat. Der er udlagt sort plastik og pileurt er begyndt at vokse op igennem, og der mangler således opfølgning på aktiviteten.

Nord og nordvest for vådområde nr. 9 skal der plantes læhegn i halvanden meters bredde. Aktiviteten er ikke gennemført.

Omkring vandhul nr. 11 skal der markeres med pæle for at sikre køreafstand på mindst 5 meter. Dette er ikke gennemført.

Kulturhegn omkring nyetablerede beplantninger skal efterses/vedligeholdes. Aktiviteten er gennemført.

Kulturhegnet omkring Beck's Skov skal fjernes. Aktiviteten er delvist gennemført, idet kulturhegnet mangler at blive fjernet i den nordlige afgrænsning af skoven.

Udover den planlagte indsats er der i 2011-2012 gravet et større antal vandhuller.

Teknisk område der i dag fungerer som referenceområde ved måludpegning ved miniature-motérbanen nord for Rævekrat og derfor ønskes bevaret.

Anlæg i Panserkrat, der ikke mere bruges øvelsesmæssigt og bør fjernes.

5.2 Ny indsats

Den nye indsats på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads skal tilrettelægges med fokus på den militære brug. Indenfor disse rammer skal der være fokus på at øge naturværdierne på områdets slettearealer og på at sikre yngle- og rastesteder for padder i og omkring øvelsespladsens mange vandhuller.

Det forudsættes jævnfør naturbeskyttelseslovens § 52 og vejledningen til denne, at Forsvarsministeriet som statslig arealforvaltende myndighed "løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i rimelig stand". På Haderslev Vesterskov Øvelsesplads omfatter dette særligt de mange vandhuller og de mindre mose- og engarealer i den sydøstlige del af øvelsespladsen.

5.2.1 Tilgroning og rydning

Øvelsespladsens mange slettearealer fremstår overalt ensartede på grund af de årlige slåninger med opsamlinger. For at øge biodiversiteten og de militære uddannelsesmuligheder fastholdes evalueringens aktivitet vedrørende områder, der henlægges til tilgroning og med rydning af opvækst af træer og buske hvert 5. år. Disse arealer vil komme til at fremstå med højere flerårige plantearter, der vil nå at blomstre hvert år og dermed øge levesteder for insekter og fugle på øvelsespladsen. 5-årige rydninger af træer og buske vil forhindre, at arealerne springer i skov og områderne fastholdes således i et succesionsstadium, hvor de fortsat kan anvendes til militære uddannelser, der fordrer et åbent landskab uden træer og buske.

Øvelsespladsens beskyttede enge omkring Oberstens Fiskedam ryddes for opvækst.

5.2.2 Slåning med opsamling

Slettearealerne er forpagtet ud med det formål at sikre, at området drives og plejes i overensstemmelse med drifts- og plejeplanen, og der skal således tages slet til hø eller wrap hvert år. Af hensyn til dyrelivet må slåning kun foretages imellem 15. juli til 15. april. Arealerne skal jævnfør forpagtningskontrakten drives som naturvenligt og økologisk landbrug, og der må ikke anvendes

kemiske bekæmpelsesmidler eller gødes på arealerne. Jævnfør forpagtningskontrakten skal der hver år undlades at slå på 10 delarealer af hver 0,5 ha jævnt fordelt på det forpagtede areal. De uslåede delarealer skal skifte placering hvert år. Arealerne bør udpeges i samarbejde med forpagteren hvert år før høst.

De beskyttede enge omkring Oberstens Fiskedam slås efter den indledende rydning.

5.2.3 Hydrologi

Tilgroning af vandhuller på øvelsespladsen giver dårligere levesteder for padder og andre dyr og planter tilknyttet vandhuller. En ophobning af bundslam i vandhullerne er ligeledes problematisk for dyre- og plantelivet, idet iltforholdene forværres samtidig med, at det løse bundmateriale udgør et dårligere substrat for undervandsplanterne. Vandhullerne ender med at gro til i dunhammer eller tagrør og med tiden tørre ud. Da udviklingen i vandhullerne ofte er uforudsigelig, kan det være nødvendigt at vurdere de enkelte vandhullers plejebestand i løbet af planperioden.

Der sikres en indsats for pleje og genopretning af udvalgte vandhuller med særlig opmærksomhed på øvelsesområdet bestående af den sjældne løvfrø og arter af padder på Habitatdirektivets Bilag IV. Løvfrø stiller krav om et sammenhængende net af velegnede ynglevandhuller, der skal være lavvandede, med god vandkvalitet, uden fisk og med mange vandplanter. Vandhullerne må gerne have arter af blomstrende og tornede buske og krat i umiddelbar nærhed, f.eks. brombær, slåen, hvidtjørn og hunderose. Løvfrø overvintrer desuden i stendiger, træstubbe og lignende. Plejen af vandhullerne til gavn for løvfrø vil også være en fordel for ynglevand og rastesteder for områdets øvrige padderarter, herunder stor vandsalamander, som også er i fremgang på øvelsespladsen.

5.2.4 Skovdrift og beplantningspleje

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads rummer to skove (Beck's Skov og Panserkrat) og flere mindre krat og levende hegn bl.a. Rævekrat. Beck's Skov er registreret som fredskov.

Beck's Skov drives efter naturnære skovdriftsprincipper, herunder principperne for urørt skov. De naturnære skovdriftsprincipper bygger på at udnytte skovens egne processer og funktioner så som naturlig foryngelse. Her tilstræbes aldersvarierede skove bestående af mange forskellige træarter blandet mellem hinanden. Disse skove vil fysisk være mere stabile og vil rumme en større biodiversitet end klassiske ensaldrende og ensartede skove. Omstilling til de naturnære skovdriftsprincipper er en mangeårig proces. Med tiden vil et urørt skovareal udvikle et urskovslignende præg med en strukturmæssig mangfoldighed med væltede og døde træer samt træer af forskellig art og aldre i varierende grupperinger. I Beck's Skov ønskes der en artsrig strukturvarieret blandet løv- og nåleskov med dødt ved. Der skal indledningsvist foretages en strukturudvikling af skoven, der sikrer, at den kan drives som urørt skov uden fortsat forstlig konventionel drift.

Udtjente kulturhegn nord for Beck's Skov og langs Nyhavevej fjernes.

Panserkrat, krattet omkring Oberstens Fiskedam, bevoksningerne øst og nord for Tyrens Hul og Rævekrat drives som urørt skov uden yderligere ændringer (skovudviklingstype 94).

Kulturhegn omkring øvelsespladsens mange nye bevoksninger skal efterses og vedligeholdes, indtil bevoksningen har opnået tilstrækkelig højde til ikke at blive bidt ned af vildtet. Dette forventes at ske løbende hen over de første 5 år af planperioden. For at bevare bevoksningerne som tætte kulisser med lavkronede træer velegnet til militært øvelsesbrug fortages der den nødvendige hugst indenfor planperioden, således at træerne sætter sidegrene.

5.2.5 Forstyrrelser – som følge af øvelsesaktivitet

Potentielt kan støj fra militære aktiviteter være generende for det lokale dyreliv samt det omkringliggende lokalsamfund. Sidstnævnte problematik håndteres ikke i drifts- og plejeplanen, men henhører under særlig regulering via Bekendtgørelse om støjregulering af Forsvarets øvelsespladser og skyde- og øvelsesterræner (Miljø- og Fødevareministeriet, 2015).

Forstyrrelser fra øvelsesmæssige aktiviteter på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er derudover uden betydning for dyrelivet på og omkring øvelsespladsen.

5.2.6 Invasive arter

Den generelle bekæmpelse af invasive arter er reguleret gennem en række retningslinjer for forebyggelse og bekæmpelse af invasive plante- og dyrearter (FBE, 2011). Retningslinjerne udmøntes på det enkelte terræn gennem drifts- og plejeplanerne. Der er fundet enkelte arter af invasive planter på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads (japansk/kæmpe-pileurt og canadisk/sildig gyldenris og rynket rose) i mindre områder.

Canadisk/sildig gyldenris kan naturmæssigt udgøre et problem ved at udkonkurrere andre arter i dens nærhed på alle typer af habitater og kan muligvis også fremkalde høfeber. Arten bør bekæmpes, før den bliver et problem. Arten har en særdeles god formeringsevne og bekæmpes bedst mekanisk ved opgravning af planter, rødder og jordstængler og opfølgning på dette. På åbne, slåede lokaliteter kan vedholdende slåning med start tidligt på sæsonen være en effektiv bekæmpelsesmetode.

Japansk/kæmpe-pileurt danner op til flere meter høje, tætte bestande, der udskygger al anden bundvegetation. Arten kan være vanskelig at bekæmpe, men det er under alle omstændigheder af betydning for succesfuld bekæmpelse af den igangsatte så snart planterne erkendes, og at der foretages en systematisk bekæmpelse enten ved opgravning, udpining eller tildækning med plastik. De kendte bestande findes i Panserkrat og i Rævekrat, hvor den igangværende bekæmpelse skal fortsætte evt. intensiveres, da arten i Panserkrat har gennembrudt plastikken. Afdækningen kan med fordel gennemføres med presenninger med udlæg af flis for at imødegå solens mørning af presenningerne.

Rynket rose vurderes ikke at udgøre et problem i forhold til biodiversiteten på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. Arten bør dog bekæmpes ved opgravning og efterfølgende hyppig fjernelse af rodskud, hvor den findes, så den ikke får lejlighed til at sprede sig og blive et problem fremadrettet.

Hvis der observeres planter af kæmpe-bjørneklo på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, skal de bekæmpes løbende både af naturhensyn, men også fordi plantesaften er giftig og i forbindelse med sollys kan forårsage forbrændinger på huden. Hvilken af de kendte metoder til bekæmpelse man vil benytte afhænger af bestandens størrelse og de øvrige fysiske omgivelser som terrænforhold og jordbund.

5.2.7 Beskyttede arter

For at tilgodese særligt beskyttelseskrævende arter er der for alle Forsvarsministeriets arealer opstillet en række retningslinjer vedrørende aktiviteternes tidsmæssige gennemførelse. Retningslinjerne er beskrevet i Bilag 9.2, model 7.

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads vurderes, at spille en betydende rolle som yngle- og rastested for løvfrø, der er fredet og omfattet af Habitatdirektivets Bilag IV. De foreslåede plejetiltag vurderes at øge forekomsten af potentielle yngle- og rastesteder for løvfrø.

Der kan ligeledes være forekomster af andre arter af padder (spidssnudet frø, butsnudet frø, stor vandsalamander og lille vandsalamander), markfirben og arter af flagermus på øvelsespladsen. Arter af padder tilgodeses ved de samme drifts- og plejeaktiviteter, der sikrer bedre yngle- og rastesteder for løvfrø. Markfirben er afhængige af lysåbne områder gerne med løs sandet jord for at opnå optimal ynglesucces. På Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er det særligt vejkanter, der potentielt er yngle- og rasteområde for markfirben. Ingen af de foreslåede plejetiltag vurderes at påvirke yngle- og rastesteder for markfirben væsentligt. Yngle- og rastesteder for flagermus er tilknyttet bygninger og gamle træer. Da der hverken fjernes bygninger eller gamle træer, vurderes det ikke, at de foreslåede plejetiltag påvirker yngle- og rastesteder for flagermus.

Med etablering af ovenstående foranstaltninger vurderes drifts- og plejeplanen ikke at beskadige lokale bestande af arter på habitatdirektivets Bilag IV, og den økologiske funktionalitet af yngle- og rasteområder på øvelsespladsen opretholdes eller forbedres.

5.2.8 Publikumsinteresser

Den rekreative udnyttelse af Haderslev Vesterskov Øvelsesplads sker hovedsaglig i form af cyklister og gående, der benytter vejene igennem øvelsespladsen. I det omfang, det kan ske sikkerhedsmæssigt forsvarligt og

uden at forstyrre Forsvarsministeriets brug af området i væsentlig grad, kan denne anvendelse fortsætte. Der skal opsættes informationstavler og udarbejdes informationsfoldere for øvelsespladsen.

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er et yndet område for motions- og vandreture.

5.2.9 Tekniske anlæg på øvelsespladsen

Øvelsespladsens tekniske anlæg bliver på grund af de nuværende enhedstyper (stabs- og telegrafenheder) ikke benyttet, men de udpegede områder fastholdes, således at ændrede uddannelsesmæssige behov umiddelbart kan imødegås. Det drejer sig om håndgranatbane syd for Panserkrat, miniature-motérbane med målområde og skydestandpladser nord for Rævekrat og sprængplads ved "Krogen". På miniature-motérbanen findes fortsat efterladenskaber af en ufuldendt etablering af kulisser, der i dag bruges som referenceområde ved måludpegning. Disse ønskes bevaret. Alle andre faciliteter kan genetableres efter evt. relevante myndighedsgodkendelser, hvis det militære uddannelsesmæssige behov opstår.

På øvelsespladsen står et par udtjente containere, der tidligere har været anvendt som kulisser i forbindelse med øvelser. Disse containere ønskes fjernet og erstat-

tet efter evt. nødvendige myndighedstilladelser med et nærkamphus, der ligeledes kan anvendes til overdags- og overnatningshus til gennemførelse af kantonnement, housesearch og "Fight in Build up Areas" (FIBUA). Faciliteten dimensioneres til delingsværdi.

Flere steder på øvelsespladsen står der derudover mindre tekniske anlæg, der ikke er i brug mere, og som bør fjernes/ryddes op.

Der er placeret to udrangerede kampvogne på øvelsespladsen, der begge bruges i øvelsesmæssig sammenhæng. Den kampvogn, der er placeret ved Børges Bro, ønskes flyttet til en ny placering på den nordlige del af øvelsespladsen (Afdeling 3).

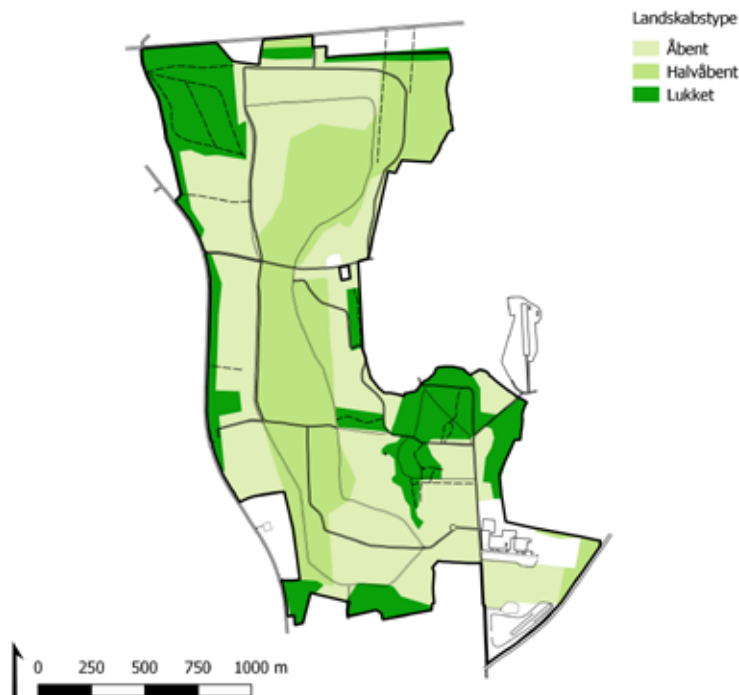
6. VISIONER

Dette kapitel giver en beskrivelse af de langsigtede visioner for landskabstyperne og arealudviklingen på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. Det omfatter en vurdering af de såkaldte landskabstyper, der beskriver visionen for fordelingen af det lukkede, halvåbne og det åbne landskab på større delarealer. Ligeledes omfatter beskrivelsen de såkaldte arealudviklingstyper, der understøtter den langsigtede vision for udviklingen af tilstanden på arealet.

Opdelingen af de militære øvelsesterræner i lukkede, halvåbne og åbne landskaber og deres militære, biologiske og rekreative udviklingsmål er beskrevet nærmere i publikationen Arealudviklingskataloget (FBE, 2013). Hver landskabstype omfatter en række arealudviklingstyper, der nærmere beskriver det typiske landskab og dets naturindhold.

Ønsket for den fremtidige udvikling af landskabstyperne på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads fremgår af Figur 6-1.

Det er visionen, at Haderslev Vesterskov Øvelsesplads fortsat skal være præget af store sammenhængende slettearealer, med et centralt område, hvor den åbne slette brydes af brede, levende hegn og bevoksninger. De lukkede skove ses først og fremmest i periferien af øvelsespladsen.

Figur 6-1: De fremtidige landskabstyper på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads jævnfør visionen for områdets langsigtede landskabelige udvikling, hvor der bevares store sammenhængende områder med åbent og halvåbent landskab med lukket landskab i forbindelse med skove og krat.

Figur 6-2, 6-3 og 6-4 viser typiske eksempler på åbne, halvåbne og lukkede landskaber på øvelsespladsens arealer.

Det åbne landskab

Det åbne landskab er uden træbevoksning, men dog ofte med naturelementer som levende hegn, krat mv. Det åbne landskab er kendetegnet ved lavtvoksende urte- og græssamfund og slettearealer, der for nyligt har været i landbrugsmæssig omdrift. På Haderslev Vester-

skov Øvelsesplads findes det store åbne sletteområde på de tidligere landbrugsjorde. Slettearealerne giver mulighed for en fleksibel anvendelse til skiftende og hurtigt opstående militære uddannelseskra.

Figur 6-2. Eksempel på åbent slettelandskab med et af øvelsespladsens mange vandhuller.

Det halvåbne landskab

Det halvåbne landskab kan have karakter af spredt bevoksning med naturlige indvandring af træer. Landskabstypen kan beskrives som skov med åben struktur eller mere spredt bevoksning med f.eks. grupper af

træer og buske. På Haderslev Vesterskov Øvelsesplads ses det halvåbne landskab i det centrale øvelsesområde omkring de mange større og mindre bevoksninger, men uden egentlig skov.

Figur 6-3. Eksempel på det halvåbne landskab på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads.

Det lukkede landskab

Det lukkede landskab er karakteriseret med høj bevoksningsgrad. Området vil ofte kunne karakteriseres som løv-, nåle- eller sumpskov. På Haderslev Vesterskov Øvelsesplads vil der fremover være lukket, tæt løvskov

både i større områder (Beck's Skov, Panserkrat og Rævekkrat) og langs øvelsespladsens yderskel imod Moltrup Landevej.

Figur 6-4. Eksempel på lukket landskab i Panserkrat.

7. AKTIVITETER

Dette kapitel anviser på grundlag af målsætning, status og analyse den konkrete, praktiske realisering af indsatsprogrammet på det enkelte delareal. Dette sker som en udmøntning af de modeller, der er beskrevet i Bilag 9.2. Hertil kommer aktiviteter, som ikke er omfattet af en model, og som derfor beskrives mere grundlæggende, eventuelt med henvisning til særskilte projektformuleringer. Afsnittet kan omsættes direkte i arbejdsbeskrivelser.

Det vedlagte aktivitetskort (Kortbilag 2) illustrerer de overordnede planlagte drifts- og plejetiltag i den kommende planperiode (15 år). De enkelte aktiviteter er nærmere beskrevet i nedenstående afsnit. Størstedelen af aktiviteterne knyttes til en række modeller, der er nærmere beskrevet i Bilag 9.2. Modellerne beskriver den drift, der skal gennemføres på det enkelte areal og kan betragtes som en værktøjskasse. Modellerne skal sikre opfyldelse af målsætningerne på sigt og bygger i vid udstrækning på rammer og vilkår fra Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses generelle retningslinjer for arealdrift og -pleje (FBE, 2011).

De første afsnit omfatter aktiviteter, der kan henføres til specifikke modeller. Efterfølgende gennemgås aktiviteter, der ikke er suppleret af egentlige modelbeskrivelser.

For hver aktivitetsgruppe opstilles en tabel over de planlagte aktiviteter. Tabellen indeholder kolonner med oplysninger om: målsætning, id, lokalitet, afdelinger, areal, udførelsestidspunkt og aktivitetsbeskrivelser. Målsætningskolonnen beskriver hvilken målsætningstype (militær, natur eller publikum), der udgør grundlaget for aktiviteten. Id-nummeret fremgår også af aktivitetskortet og kobler kort og tabel sammen. Arealet angiver den omtrentlige størrelse i hektar (hvis ikke andet er angivet). Under aktivitetsbeskrivelser uddybes den enkelte aktivitet.

7.1 Rydning

Gennemføres efter model 1. Det overordnede formål med rydningerne er at skabe øgede militære uddannelsesmuligheder og at skabe en større biologisk diversitet på sletten og på insektvoldene ved at sikre tilstedeværelse af både åbne og halvåbne landskaber.

Rydningerne gennemføres efter behov for at hindre tilgroning af de områder, der ikke slås. Det ryddede materiale skal hurtigst muligt fjernes fra områderne.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivetsbeskrivelse
Militær, natur	1-1	6 områder udlagt på hele øvelsespladsen.	1a, 2a og 3a.	13	2019 og herefter hvert 5. år.	Tilgroning og rydning Områderne slås ikke, men henlægges til naturlig tilgroning, og ryddes for opvækst af træer og buske.
Militær, natur	1-2	Insektvolde, nord for Nyhavevej.	3	Ca. 900 meter	2019 og herefter hvert 5. år.	Rydning Insektvoldene holdes ryddet for opvækst af træer og buske. Efter nærmere vurdering efterlades enkelte eller gruppevis af hjemmehørende arter af træer/buske (ca. et stk. pr. løbende ca. 50 meter). Alternativt slås voldene hver 2-3 år. Se Id 2-3.
Natur	1-3	Eng og krat omkring Oberstens Fiskedam.	1i	1	2018	Delvis rydning Engene ryddes for træopvækst med det formål at holde dem lysåbne. Imellem engene efterlades gamle krat, der ikke ryddes. Engene slås efterfølgende. Se Id 2-4.

7.2 Slåning og opsamling af slået materiale

Gennemføres efter model 2 og 3. Ved slåning af græsarealer skal der sigtes mod en mosaikstruktur, hvor både slåede og ikke-slåede arealer indgår.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivetsbeskrivelse
Militær, natur	2-1	Slettearealer på hele øvelsespladsens.	1, 2 og 3	Ca. 163	Årligt.	Slåning med opsamling. Arealet slås med efterfølgende opsamling. Se desuden Id 2-2.
Militær, natur	2-2	Slettearealer på hele øvelsespladsens.	1, 2 og 3	Ca. 5	Årligt inden 15. juli	Ikke-slåede arealer Der efterlades hvert år 10 områder af ca. 0,5 ha, der ikke slås. De uslåede delarealer skal skifte placering hvert år. Arealerne udpeges i samarbejde med forpagteren hvert år inden slet.
Militær, natur	2-3	Insektvolde nord for Nyhavevej.	3	Ca. 900 meter	Start 2018 herefter hvert 2. - 3. år eller efter behov.	Slåning Insektvoldene slås for at sikre soleksponering ved at holde opvækst af træer og buske nede. Se også Id. 1-2.
Natur	2-4	Omkring Oberstens Fiskedam.	1i	1	Start 2019 herefter årligt.	Slåning med opsamling Engene slås sammen med slettearealerne, efter de er ryddet for trævækst. Se Id 1-3.

7.3 Hydrologi

Gennemføres efter model 4. De mange vandhuller på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads bidrager til et varieret landskab og de øger dermed området militære uddannelsesmæssige muligheder. Placeringen af vandhullerne fremgår af kortbilag 2.

Der forventes et plejebæbehov for de fleste af øvelsespladsens i alt 64 eksisterende vandhuller i løbet af denne planperiode. Vandhullerne er inddelt i fire typer på baggrund af deres nuværende tilstand og plejebæbehov.

Det tilstræbes, at plejetiltag foregår på en sådan måde, at der altid er uforstyrrede vandhuller i nærområdet, og indsatsen det enkelte år fordeles over hele øvelsespladsen. Ligeledes vil det være hensigtsmæssigt, at indsatsen sker løbende, f.eks. 5-10 vandhuller hvert 2. år.

Aktiviteter i og ved vandhuller, hvor en hurtig indsats er nødvendig for at sikre naturværdierne, er prioriteret til gennemførelse først i planperioden. Vandhuller, der enten er ryddet og oprenset indenfor en kortere årrække, eller som ikke vurderes at have et akut behov for pleje for at bevare naturværdierne prioriteres til gennemførelse midt i planperioden. Endelig prioriteres vandhullerne,

der vurderes at være uden et nuværende plejebæbehov, til gennemførelse sidst i planperioden. Disse vandhuller omfatter også områder med midlertidige vandsamlinger, og kan nogle år fremstå som mere eller mindre udtørrede lavninger. Netop sådanne lavninger kan være velegnede ynglesteder for padder. Ved evaluering af planen bør der særligt være opmærksomhed på at vurdere disse vandhullers aktuelle plejebæbehov.

Der udpeges desuden 5 vandhuller, hvor der gennemføres en aktivitet med kørsel. Se Id 7-6. Militære uddannelsesmæssige aktiviteter og det slid, der følger heraf, vurderes at kunne anvendes positivt som et supplement til den maskinelle rydning omkring vandhullerne.

For alle aktiviteter gælder det, at aktiviteten iværksættes efter en myndighedsgodkendelse på baggrund af udførlige projektbeskrivelser indeholdende beskrivelser af faktiske aktiviteter såsom fældning/oprykning af opvækst, uddybning mv. Af hensyn til padderne må aktiviteterne kun foretages i perioden 1. august - 31. marts.

Bemærk, at samme vandhul kan figurere under flere forskellige aktiviteter nedenfor, hvis der f.eks. både skal foretages rydning af opvækst og oprensning.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
Natur	Vandhul nr. 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 16, 17, 19, 22, 24, 29, 31, 37, 41, 46, 47, 48, 50, 52, 57.	Vandhuller på hele øvelsespladsen.	1, 2 og 3.	-	2017-2022	<p>Delvis rydning</p> <p>Opvækst af f.eks. pil, rød-el og birk fjernes på vandhullets syd- og østside ved oprykning eller fældning afhængigt af træart og lokalitet. Gamle ege, ask eller andre træer af naturmæssig værdi skånes. Nedskæring må først ske efter 15. juli.</p> <p>For vandhuller i krat kan det være nødvendigt at fjerne skyggende opvækst indtil 10 m fra vandhullet.</p> <p>Hvis omgivelserne egner sig til det kan der evt. efterlades mindre kvasbunker i nærheden af vandhullet, da disse er til gavn for mange dyrearter.</p>

7. AKTIVITETER

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
Natur	Vandhul nr. 3, 12, 14, 15, 20, 21, 25, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 55, 56, 58, 60.	Vandhuller på hele øvelsespladsen.	Afdeling 1, 2 og 3.	-	2022-2027	<p>Delvis rydning Opvækst af f.eks. pil, rød-el og birk fjernes på vandhullets syd- og østside ved oprykning eller fældning afhængigt af træart og lokalitet. Gamle ege, aske eller andre træer af naturmæssig værdi skånes. Nedskæring må først ske efter 15. juli.</p> <p>For vandhuller i krat kan det være nødvendigt at fjerne skyggende opvækst indtil 10 m fra vandhullet.</p> <p>Hvis omgivelserne egner sig til det, kan der evt. efterlades mindre kvasbunker i nærheden af vandhullet, da disse er til gavn for mange dyrearter.</p>
Natur	Vandhul nr. 5, 13, 18, 23, 26, 27, 33, 42, 45, 49, 54, 59, 61, 62, 65, 66.	Vandhuller på hele øvelsespladsen.	Afdeling 1, 2 og 3.	-	2027-2031	<p>Delvis rydning Opvækst af f.eks. pil, rød-el og birk fjernes på vandhullets syd- og østside ved oprykning eller fældning afhængigt af træart og lokalitet. Gamle ege, aske eller andre træer af naturmæssig værdi skånes. Nedskæring må først ske efter 15. juli.</p> <p>For vandhuller i krat kan det være nødvendigt at fjerne skyggende opvækst indtil 10 m fra vandhullet.</p> <p>Hvis omgivelserne egner sig til det, kan der evt. efterlades mindre kvasbunker i nærheden af vandhullet, da disse er til gavn for mange dyrearter.</p>
Natur	Vandhul nr. 1, 2, 4, 6, 7, 9, 10, 16, 17, 19, 22, 24, 29, 31, 37, 41, 46, 47, 48, 52, 57, 64.	Vandhuller på hele øvelsespladsen.	Afdeling 1, 2 og 3.	-	2017-2022	<p>Oprensning Oprensning skal ske på en skånsom måde og navnlig mod syd skal vandhulsbrinken efterlades med en flad hældning.</p> <p>Det næringsrige, oprensede materiale skal enten køres væk eller udjævnes fladt på de tilstødende arealer og må ikke skabe unaturlige volde eller dynger omkring vandhullet. Materialet må ikke placeres på beskyttede naturarealer.</p>
Natur	Vandhul nr. 3, 14, 15, 20, 21, 25, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 55, 56, 58, 60.	Vandhuller på hele øvelsespladsen.	Afdeling 1, 2 og 3.	-	2022-2027	<p>Oprensning Oprensning skal ske på en skånsom måde og navnlig mod syd skal vandhulsbrinken efterlades med en flad hældning.</p> <p>Det næringsrige, oprensede materiale skal enten køres væk eller udjævnes fladt på de tilstødende arealer og må ikke skabe unaturlige volde eller dynger omkring vandhullet. Materialet må ikke placeres på beskyttede naturarealer.</p>

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivetsbeskrivelse
Natur	Vandhul nr. 5, 13, 18, 23, 26, 27, 33, 45, 49, 51, 54, 61, 63, 65, 66.	Vandhuller på hele øvelsespladsen.	Afdeling 1, 2 og 3.		2027-2031	<p>Oprensning Oprensning skal ske på en skånsom måde og navnlig mod syd skal vandhulsbrinken efterlades med en flad hældning.</p> <p>Det næringsrige, oprensede materiale skal enten køres væk eller udjævnes fladt på de tilstødende arealer og må ikke skabe unaturlige volde eller dynger omkring vandhullet. Materialet må ikke placeres på beskyttede naturarealer.</p>
Natur/ Publikums- hensyn	Vandhul nr. 7, 8, 11, 19, 29, 31, 48, 57, 64.	Vandhuller på hele øvelsespladsen.	Afdeling 1, 2 og 3.	-	2017-2022	<p>Udjævning af brinker og/eller udvidelse af areal. Hvor der ikke er angivet andet udjævnes brinker, særligt mod syd. Dette skal ske på en skånsom måde.</p> <p>Evt. jord eller bundmateriale skal enten køres væk eller udjævnes fladt på de tilstødende arealer og må ikke skabe unaturlige volde eller dynger omkring vandhullet. Materialet må ikke placeres på beskyttede naturarealer.</p> <p>Vandhul nr. 19 udvides mod syd langs med læhegnet med ca. 5 m.</p> <p>Vandhul nr. 29 oprenses i hele sin oprindelige udstrækning, så der opnås en stor åben vandflade og en visuelt smuk sø til glæde for publikum.</p> <p>Vandhul nr. 31 oprenses som nr. 29, dog ikke samme år, men f.eks. med 3-4 års mellemrum, så de to nærliggende vandhuller opnår forskellige successionsstadier.</p> <p>Vandhul nr. 48 oprenses i sin tidligere form.</p> <p>Ved vandhul nr. 57 udjævnes jordbunker fra tidligere oprensning.</p> <p>Vandhul nr. 64 reetableres i sin tidligere form, da vandfladen er forsvundet, og vandhullets placering og type gør, at det vurderes at have betydning som yngle- og rastested for løvfrø.</p>
Natur	Vandhul nr. 12, 14, 32, 34, 55.	Vandhuller i nordlige og østlige del af øvelsespladsen.	Afdeling 1 og 3.	-	2022-2027	<p>Udjævning af brinker og/eller udvidelse af areal Brinker udjævnes, særligt mod syd. Dette skal ske på en skånsom måde.</p> <p>Evt. jord eller bundmateriale skal enten køres væk eller udjævnes fladt på de tilstødende arealer og må ikke skabe unaturlige volde eller dynger.</p>
Natur	Vandhul nr. 11.	Vandhul ved østlig afgrænsning af afdeling 3.	3c	-	2017-2022 Udføres snarest.	<p>Opsætning af pæle Da vandhuller ligger tæt på vejen opstilles der afmærkningspæle 5 meter fra vandhullet for at sikre, at den beskyttes mod kørsel.</p>
Natur	3-1	Vandhuller på hele øvelsespladsen.	Afdeling 1, 2 og 3.	-	2024	<p>Vurdering af plejebehov i vandhuller Ca. halvvejs i planperioden foretages en vurdering af alle vandhullerne for evt. plejebehov.</p>

7.4 Skov

Gennemføres efter model 5. Skove og krat på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads plejes med naturnær skovdrift og sigte mod urørt skov. Når den ønskede skovstruktur er opnået, overgår skovene til urørt skov.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivetsbeskrivelse
Militær, natur	4-1	Beck's Skov	3b	19,7	2018	Hugst for struktur Med henblik på fremme af skovudviklingstype 94 (urørt skov).
Militær, natur	4-2	Panserkrat, krat omkring Oberstens Fiskedam, skove syd og vest for Panserkrat.	1c, 1d, 1f 1n	8,5	2017	Udlagt som urørt skov Skovudviklingstype 94 (urørt skov).
Militær, natur	4-3	Rævekrat.	2b, 2e	Ca. 12	2017	Udlagt som urørt skov Skovudviklingstype 94 (urørt skov).
Militær, natur	4-4	Krat langs Moltrup Landevej.	2m	Ca. 2,6	2018	Hugst for struktur Skovudviklingstype 94 (urørt skov) sikres. Hvidgran fjernes fra arealet.

7.5 Bekæmpelse af invasive plantearter

Gennemføres efter model 6. Ingen af de invasive arter er særlig udbredte på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, men der skal stadig være fokus på overvågning og bekæmpelse af japansk/kæmpe-pileurt, imens canadisk/sildig gyldenris, kæmpe-bjørneklo og rynket rose, der alle skal bekæmpes, hvor de træffes på øvelsespladsen.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivetsbeskrivelse
Natur	5-1	Hele øvelsespladsen.	1, 2, 3	-	Løbende	Japanskpileurt og kæmpe-pileurt, overvågning og bekæmpelse Japansk pileurt i Panserkrat og syd for Rævekrat bekæmpes ved opgravninger, afdækning med plastik/presenninger eller andre mekaniske metoder, der vurderes at være effektive. Der foretages løbende overvågning og nødvendig opfølgning.
Natur	5-2	Hele øvelsespladsen.	1,2,3	-	Løbende	Sildig gyldenris, overvågning og bekæmpelse Sildig gyldenris findes i små bestande i Panserkrat. Arten bekæmpes med opgravninger og slåninger tidligt på sæsonen og hvis det vurderes nødvendigt sidst på sæsonen for at sikre at arten ikke kommer i blomst/får spredt frø.
Natur	5-3	Hele øvelsespladsen.	1,2,3	-	Løbende	Kæmpe-bjørneklo, overvågning og bekæmpelse Hvis kæmpe-bjørneklo observeres, iværksættes mekanisk bekæmpelse (slåning, opgravning, rodstikning).
Natur	5-4	Hele øvelsespladsen.	1,2,3	-	Løbende	Rynket rose, overvågning og bekæmpelse Rynket rose bekæmpes mekanisk ved opgravning/slåning eller lignende ved Oberstens Fiskedam, og overalt hvor den træffes.

7.6 Publikumshensyn

Gennemføres efter model 8. Aktiviteterne knytter sig til offentlighedens adgang til øvelsespladsen. * angiver, at aktiviteten ikke fremgår af aktivitetskortene.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitätsbeskrivelse
Publikum	6-1*	Hele øvelsespladsen	-	-	Inden 2019.	Offentlighedens adgang Der udarbejdes nye publikumsfoldere og informationsstandere. Informationsstandere opsættes ved alle indgange til øvelsespladsen.

7.7 Ikke modelbeskrevne aktiviteter

* angiver, at aktiviteten ikke fremgår af aktivitetskortene.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitätsbeskrivelse
Natur	7-1	Beck's Skov.	3b	-	Snarest.	Kulturhegn fjernes Det sikres, at alle udtjente kulturhegn omkring skoven er fjernet.
Militær	7-2	Imellem Krogen og Børges Bro.	2a	-	I planperioden.	Nærkamphus De to containere er udtjente. De ønskes erstattet af et nærkamphus.
Militær	7-3	Børges Bro.	2a	-	I planperioden.	Kampvogne Kampvognen ved Børges Bro ønsket flyttet til afdeling 3.
Natur, militær	7-4*	Hele øvelsespladsen.	-	-	Løbende.	Oprydning På øvelsespladsen fjernes rester af tidligere øvelsesaktiviteter.
Natur	7-5*	Hele øvelsespladsen.	-	-	Årligt inden 15. juli (før slet jævnfør id 2-1).	Afmærkningspæle Pæle omkring områder udlagt til tilgroning (se Id 1-1) tilses og vedligeholdes efter behov.
Militær, natur	7-6*	Hele øvelsespladsen.	-	-	I planperioden.	Kørsel ved og/eller igennem vådområder I dialog med de militære brugere og de ansvarlige myndigheder udpeges der 5 vandhuller, hvor der ønskes en aktivitet, der inkluderer kørsel med militære køretøjer.
Militær, natur	7-7*	Hele øvelsespladsen.	-	-	I planperioden.	Evaluering af kørsel igennem vandhuller Efter 5 år evalueres denne driftsform i dialog imellem de militære brugere og den ansvarlige myndighed, og der peges eventuelt på 5 vandhuller for en fremtidig drift med de justeringer, som evalueringen anbefaler.
Militær, natur	7-8	Nordøst afgrænsning af Beck's Skov imod nabo.	3	Ca. 110 meter	Fra 2017 og herefter årligt tilsyn.	Oprensning af grøft ved behov Grøften oprensnes efter behov med det formål at vand fra Beck's Skov ikke påvirker naboarealer.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivetsbeskrivelse
Militær,	7-9	Hele øvelsespladsens sletter	-	-	2017	Genopdykningsret For at opretholde en øvelsesplads med muligheder for brug af slettearealerne, der er fleksibel i forhold til kommende militære uddannelsesmæssige krav skal der sikres en genopdykningsret på arealer, der ikke er beskyttet af Naturbeskyttelseslovens §3, således at arealerne til enhver tid kan drives uden at blive omfattet af naturbeskyttelse.

7.8 Beplantningspleje

* angiver, at aktiviteten ikke fremgår af aktivitetskortene.

Målsætning	Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivetsbeskrivelse
Militær	8-1*	Hele øvelsespladsen.	1, 2, 3	-	2017-2022	Pleje af levende hegn/bevoksninger For at fremme lavtkronede bevoksninger foretages der hugst i nyetablerede hegn/bevoksninger efter behov.
Natur, militær	8-2	Omkring alle nyetablerede hegn og bevoksninger.	2 og 3	-	2017-2022	Vedligehold af kulturhegn Kulturhegn vedligeholdes/reoveres løbende. Nedtages når bevoksningen ikke påvirkes negativt af bid fra vildtet.
Natur, militær	8-3	Vandhul nr. 9.	3a	100 m ²	2017-2022	Plantning af læhegn Af hensyn til lævirkning etableres et 1,5 m bredt læhegn af tjørn, slåen og evt. benved på nord og vestsiden af vandhullet med en afstand af 5 meter fra bredden.

7.9 Monitoring

Der foregår ikke systematisk indsamling af data på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads.

Beskrivelse af gennemførte aktiviteter i og omkring vandhullerne evalueres årligt til brug for efterfølgende dokumentation.

Befalingsmand debriefer soldater efter endt øvelse - syd for Panserkrat.

8. REFERENCER

EU (2000): Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2000/60/EF af 23. oktober 2000 om fastlæggelse af en ramme for Fællesskabets vandpolitiske foranstaltninger

FBE (2011): FBE bestemmelse for drifts- og plejeplaner. Bilag 5 til FBEBST 610-6 med underbilag. Tilgængelig på www.forsvaret.dk.

FBE (2013): Arealudviklingskatalog. Et værktøj til arealplanlægning på Forsvarets arealer. Forsvaret.

FES (2015): Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. Evaluering af drifts- og plejeplan 2000-215. Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse.

Forsvarsministeriet (2002): Bekendtgørelse nr. 64 af 30. januar 2002 om forbud mod ophold på og færdsel gennem forsvarrets skydeområder og andre militære områder.

Forsvarsministeriet (2012): Forsvarsministeriets miljø- og naturstrategi 2012-2015. Tilgængelig på www.forsvaret.dk.

Forsvarsministeriet (2016): Forsvarsministeriets miljø- og energistrategi, 2016-2020.

Forsvarsministeriet (2017): Støjportal: <http://www2.forsvaret.dk/temaer/stoej-portal/rm/Pages/Oversigt.aspx>

Kulturministeriet (2013): BEK nr. 1190 af 26/09/2013. Bekendtgørelse om beskyttede sten- og jorddiger og lignende.

Kulturministeriet (2014): LBK nr. 358 af 08/04/2014. Bekendtgørelse af museumsloven.

Kulturministeriet (2016): Fund og fortidsminder. (Tilgået september 2016). <http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/Lokalitet/190682/>

Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen og Hærens Operative Kommando (2000): Haderslev Vesterskov Øvelsesplads. Drifts- og Plejeplan 2000-2015.

Miljø- og Fødevarerministeriet (2015): BEK nr. 1732 af 21/12/2015. Bekendtgørelse om støjregulering af forsvarrets øvelsespladser og skyde- og øvelsesterræner.

Naturstyrelsen (2011): <http://www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/invasivearter/Borger/Bekaempelse/Hentede> 2013.

Naturstyrelsen (2016): Bekendtgørelse 867 af 27. juni 2016 om fredning af visse dyre- og plantearter og pleje af tilskadekommet vildt.

Ravn, Per (2016): Pers. meddl.

Skov- og Naturstyrelsen (1993): Vejledning om naturbeskyttelsesloven. Med efterfølgende ændringer. Miljøministeriet.

Søgaard, B., & Asferg, T. (2007): Håndbog om dyrearter. Faglig rapport fra DMU nr. 635. Århus Universitet: Danmarks Miljøundersøgelser.

9. BILAG

9.1 Forsvarsministeriets generelle visioner for arealudviklingen

Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner og arealer, hvorpå der eksempelvis er anlagt flyvestationer, er erhvervet over en hundrede år lang periode. En stor del udgøres af arealer, der tidligere har tjent land- og skovbrugsmæssige formål. I takt med at jordbrugsdriften er ophørt eller ekstensiveret, er der på mange arealer blevet plads til den natur, der ellers er trængt i det omgivende intensivt udnyttede danske landskab. Ca. halvdelen af Forsvarsministeriets samlede areal er udpeget som Natura 2000-område, og ca. halvdelen heraf udgør naturtyper, der er udpegningsgrundlag for områderne. 2/3 af de udpegede naturtyper er i høj eller god naturtilstand. Ligeledes huser Forsvarsministeriets arealer et bredt udsnit af internationalt prioriterede og beskyttelseskrævende arter, herunder ikke mindst fuglearter, der er tilknyttet næringsfattige, våde og lysåbne naturtyper. Til dette kommer en række dansk beskyttede naturtyper, f.eks. næsten 1.000 søer samt moser, heder, overdrev mv. I alt ca. 15.000 ha er således registreret som beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Der findes herudover 147 km beskyttet vandløb. Endelig rummer Forsvarsministeriets arealer værdifulde og typiske danske natur- og kulturlandskaber med et bredt og stabilt indhold af karakteristiske og ikke beskyttelseskrævende arter. Med indholdet af landskaber, naturtyper og arter og med mulighed for at give råderum for dynamik og processer, er Forsvarsministeriets arealer et meget væsentligt bidrag til at bevare og udvikle biodiversiteten i Danmark og Europa. Til dette kommer, at Forsvarsministeriets arealer har et betydeligt potentiale for at demonstrere bæredygtig forvaltning af biodiversitet samt for oplevelsesmuligheder for befolkningen.

Forsvarsministeriets miljø- og naturstrategi fra 2012-15 lægger vægt på, at der opretholdes en naturtilstand på

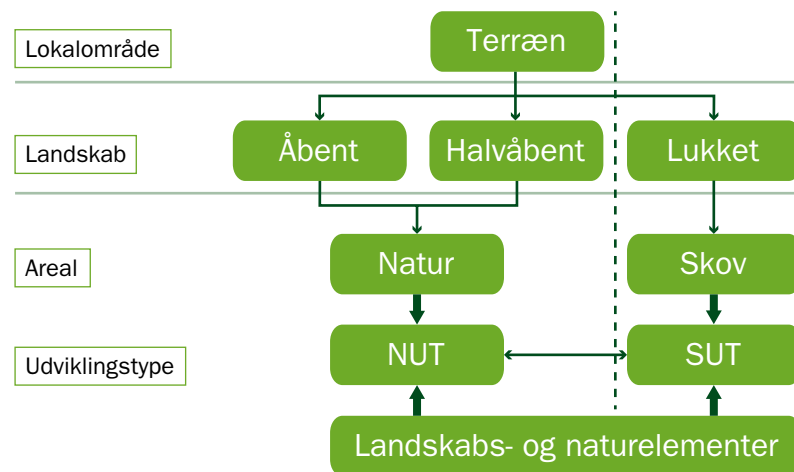
Forsvarsministeriets arealer, der skaber de bedste betingelser for bevarelsen af den naturlige flora og fauna. Det væsentligste virkemiddel hertil er at fortsætte ekstensiveringsprocessen, således at der i planlægningen - sammen med hensynet til udvikling af områdernes funktionalitet som uddannelsessteder - indlægges et overordnet hensyn til biodiversiteten med tilhørende dynamik og naturlige processer. Dette kræver en holistisk tilgang til arealforvaltningen, således at den klassiske sondring mellem skov-, landbrugs- og naturarealer afløses af en opfattelse, der på lang sigt udvikler landskab og natur i en integreret form på hele terrænet og ligeledes afstemt med landskaber og naturtyper i lokalområdet. Et redskab hertil er at opstille og beskrive den langsigtede landskabs- og naturudvikling i form af visioner for udviklingen på de enkelte delarealer. Hermed sikres en fælles referenceramme for de arealforvaltnings- og planlægningsmæssige tiltag.

De større militære områder udgør arealmæssigt en væsentlig del af konkrete lokalområder i Danmark, hvor de ligger ruralt og med en klar underrepræsentation af vej-anlæg og bebyggelse. De større områder repræsenterer ofte flere landskabstyper. Karakteristisk for mange er kyst-, klit- og hedelandskaber, ikke mindst skydeområderne, hvor de åbne landskaber bruges som nedslags- og målområder. En meget stor del udgøres af egentlige kulturlandskaber, særligt åbne områder, der er udviklet igennem agerbrug og skovdrift, hvoraf store dele er skabt igennem målrettet klitplantning eller egentlige skovbrugsformål, men hvor der også er væsentlige militære interesser, f.eks. i form af uddannelse i kamp i lukket terræn. En række arealer, særligt øvelsesarealerne, er præget af landskaber, der kan karakteriseres som "halvåbne", dvs. åbne arealer med spredt og ofte gruppevis bevoksning. Denne struktur er i mange tilfælde et produkt af en målsætning om at kunne tilrettelægge

øvelser, så der skabes mulighed for kombineret skjul og fremrykning i samme område. Det halvåbne landskab er ligeledes et resultat af et åbent landskab, der er under naturlig tilgroning. De åbne og halvåbne landskabstyper er komplementære til de skovbevoksede områder.

Det er på dette grundlag hensigtsmæssigt at udvikle tre typer af landskaber: Det åbne, det halvåbne (kratlandskab) og det lukkede (skovbevokset) - styret overordnet af en række vektorer, hvoraf de militære målsætninger og hensynet til naturbeskyttelse vægtes højest, og hvor publikumshensyn inddrages i størst muligt omfang. Med denne grundstruktur kan udviklingen af det enkelte areal systematiseres i arealudviklingstyper, der for de åbne og halvåbne områder betegnes naturudviklingstyper og for de lukkede (skovbevoksede) områder betegnes skovudviklingstyper. Opdelingen bygger ikke på en fordring om, at "natur" og "skov" ansues adskilt, men på at der i dansk skovbrug de sidste 10 år er udviklet et koncept for skovudviklingstyper, som er institutionaliseret og

bredt anerkendt. Beskrivelsen af naturudviklingstyper skal ses som en parallel hertil dækkende ikke-bevoksede og delvist bevoksede områder, således at ethvert areal som udgangspunkt pålægges en arealudviklingstype. Skovudviklingstyper vil typisk dække skovbevoksede arealer, mens naturudviklingstyper vil dække øvrige arealer (undtaget bebyggede områder, baneanlæg, veje etc.), hvoraf en stor del er pålagt administrative reguleringer efter naturbeskyttelses- og miljømålslovgivningen, mens visse arealer er ubeskyttede. Der er høj grad af interaktion imellem typerne. Grundlæggende er mange såvel bruger- som naturbeskyttelsesinteresser tilknyttet overgangszonen fra et areal til et andet, og ud fra visionen om en integreret og holistisk arealforvaltning skal skovudviklingstyperne og naturudviklingstyperne ses i meget tæt sammenhæng. Den eneste årsag til, at der her sondres er, at skovudviklingstyperne er et defineret og anerkendt koncept til udvikling af naturindhold på skovbevoksede områder, hvorimod naturudviklingstypen først for nyligt er formuleret.

Figur 9-1: Diagram over flowet fra landskab over areal til arealudviklingstype. Den lodrette stiplede linje indikerer den administrative opdeling i planlægning for skov (skovudviklingstyper) og natur (naturudviklingstyper), men samtidig at skov og natur ud fra en biodiversitetssynsvinkel ikke kan adskilles. Den vandrette pil nederst tilkendegiver muligheden for, at der med naturudviklingstyper på sigt kan udvikles arealer og landskaber, der er lukkede, og tilsvarende at der med skovudviklingstyper kan udvikles halvåbne arealer og landskaber. Landskabs- og naturelementer er mindre enheder, men fortsat vigtige for den samlede funktionalitet.

Strukturen i form af landskabstyper og natur- og skovudviklingstyperne er skitseret på Figur 9-1, hvor det fremgår, at arealudviklingstyperne kan henføres til enten et åbent eller et halvåbent landskab. Med dette kan der foretages en systematisering, idet det åbne og halvåbne landskab grundlæggende kan defineres og derefter parres med de forskellige naturudviklingstyper, mens skovudviklingstyperne vil høre sammen med det lukkede landskab.

9.1.1 Landskabstyper

De åbne og halvåbne landskabstyper er komplementære til de skovbevoksede områder. Mindre arealer, der er bevokset med træer, f.eks. hegn, krat og remiser, er at opfatte som landskabs- og naturelementer. Det samme gælder søer og vandløb.

Landskabstyper skal have en sammenhængskraft og en vis individuel størrelse. Samtidig bør de ud fra en naturmæssig vurdering planlægges, så de giver harmoni, det vil sige, at den halvåbne type sikrer overgangen fra åben til lukket, selvom der kan være militære brugsformål, der tilsiger en mere brat overgang fra tæt bevoksning (skjul) til helt åbent areal (ildterræn).

Landskabstyper skal ydermere ses i en topografisk kontekst. Topografien skaber i sig selv et landskab, og bevoksningsgraden skal afstemmes med topografiske forhold, herunder såvel æstetik, udsigtsforhold, kystnærhed mv. som militære fordringer i forhold til dækning og udsyn, hvor topografien i sig selv er en afgørende faktor.

Et vigtigt forhold er landskabstypernes funktionalitet i forhold til opretholdelse og styrkelse af biodiversitet. I denne sammenhæng skal der lægges vægt på såvel et højt naturindhold i form af stabile naturtyper og levesteder som på landskabets strukturelle sammenhængskraft, der skal sikre plante- og dyresamfundenes naturlige spredning og genetiske udveksling.

Åbent landskab

Et yderpunkt i forhold til bevoksningsgrad er landskabet helt uden træbevoksning. Dette er kendetegnende for en stor del af de landskaber og naturtyper, der findes på Forsvarsministeriets arealer, f.eks. de store klit- og hedeområder på Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn og eng- og strandengsarealer på en række kystnære skydeområder. Naturmålsætningen for disse arealer vil som udgangspunkt være at sikre det helt åbne landskab, men de militære interesser kan fordrer en vis grad af f.eks. gruppevis bevoksning. Den naturlige udvikling er, at sådanne områder på sigt gror til, og der vil kræves en konstant plejeindsats for at hindre denne naturlige proces. De relevante behandlingsmodeller vil typisk være rydning, slåning, afbrænding eller afgræsning, hvormed man vil kunne bevare det åbne landskab.

En variation af det åbne landskab er landskabet med enkeltstående træer eller enkelte indslag af grupper af træer, f.eks. en lille lund, et krat eller et levende hegn. Sådanne strukturer medfører ikke en grad af halvåbenhed, men skal ses som naturelementer i det åbne landskab.

Halvåbent landskab

Det halvåbne landskab kan have en karakter af jævnt spredt bevoksning – typisk i tilfælde, hvor der sker en naturlig indvandring af træer gennem frøspredning. Tætheden af træer vil her typisk være størst tæt på frøkilden. Den spredte bevoksning kan også opstå ved bevidst pleje, så der ved rydning og slåning efterlades enkelttræer med en nogenlunde konstant afstand. Graden af åbenhed kan f.eks. angives ved en bevoksningskvotient.

Mere typisk er det dog, at det halvåbne landskab har en gruppevis bevoksning af træer, enten som produkt af, at klynger af træer udvikler sig i læ af hinanden, eller i kraft af topografi og små variationer i jordbunds- og hydrologiforhold. Den gruppevise struktur kan skabes aktivt ved jordbearbejdning og plantning, tilfælde og i er mange tilfælde en ideel struktur i forhold til militære øvelsesaktiviteter.

Det åbne og det halvåbne landskab udvikles gennem etablering af naturudviklingstyperne, se i afsnit 9.1.2.

Lukket landskab

Det lukkede landskab er i denne sammenhæng synonym med skov, men der findes mange skovstrukturer og grader af lukkethed. Også skoven kan være jævnt eller gruppevis bevokset, og lukketheden skal ses vertikalt, hvor et tætsluttende kronedække giver en åben og artsfattig karakter i skovbunden, mens stort lysindfald vil sikre et mere udbredt bunddække og et lukket skovbunds billede.

Blandt de egentlige skovudviklingstyper vil græsnings-skoven være åben. Det samme gælder skovengen,

som rettelig er en naturudviklingstype, snarere end en skovudviklingstype, men som traditionelt medregnes til skovudviklingstyperne.

Skovudviklingstyperne er struktur-mæssigt meget varierede, og der vil i de fleste kunne findes delarealer, der har en meget lukket karakter. Det vil dog oftest være typer med lystræarter som hovedtræart, der giver den tætteste underskov, f.eks. egedominerede skove. Den urørte skov vil også skabe en tæt underskov og et kaotisk skovbillede. Det lukkede landskab udvikles gennem etablering af skovudviklingstyperne, se afsnit 9.1.3.

9.1.2 NATURUDVIKLINGSTYPER

På Forsvarsministeriets arealer udgør hede, overdrev, eng, mose, og slette tilsammen en meget stor del af det samlede areal. Der er på dette grundlag foretaget en systematisering, der har resulteret i syv naturudviklingstyper: "Kysthede", "Indlandshede", "Overdrev", "Eng", "Mose", "Strand", og "Slette".

9.1.3 SKOVUDVIKLINGSTYPER

Skovudviklingstyper beskriver på grundlag af kortlægning af dyrkningsvilkår på en given lokalitet den bevoksningstype, der ønskes på lang sigt og er således Forsvarsministeriets redskab til at gennemføre den skovpolitik, der er fastlagt. Skovudviklingstypen omfatter desuden en vurdering af muligheden for produktion samt en beskrivelse af de naturmæssige, kulturhistoriske og rekreative udviklingsmål for skovtypen. Skovens biologiske diversitet med fokus på at fremme den lysåbne skov og med løbende konvertering til løvskov prioriteres højt.

9.2 Modeller

Mange aktiviteter går igen fra areal til areal og i øvrigt fra terræn til terræn. Det er derfor hensigtsmæssigt at samle de overordnede beskrivelser af identiske typer af aktiviteter, også kaldet "modeller". Samlet fungerer modellerne således som en værktøjskasse for beskrivelsen af de konkrete aktiviteter, der fremgår af det følgende afsnit, og som henfører aktivitetstyperne til de enkelte delarealer. Det er i nogle tilfælde tilstrækkeligt alene at henvise til en model, men i de fleste tilfælde suppleres med en yderligere beskrivelse af aktiviteten på den konkrete lokalitet. I en række tilfælde er tiltagene på det enkelte areal dog så individuelle, at det ikke er fundet hensigtsmæssigt at udarbejde en egentlig model. Her vil aktiviteten beskrives specifikt - i visse tilfælde med reference til en separat projektbeskrivelse.

Forsvarsministeriet har vedtaget en række generelle retningslinjer for arealdrift og -pleje, formuleret som bestemmelser. Materialet er retningsgivende for de opstillede aktivitetsmodeller, og en række af bestemmelsernes forskrifter er overført til modellerne og ligeledes til de generelle regelsæt, der er opstillet for Haderslev

Vesterskov Øvelsesplads. For yderligere oplysninger henvises til de enkelte bestemmelser (Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjeneste, 2011):

- Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjenestes bestemmelse for drifts- og plejeplaner.
- Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjenestes bestemmelse for drift og pleje af skovbevoksede, fredskovspligtige arealer.
- Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjenestes bestemmelse for drift og pleje af lysåbne natur- og landbrugsarealer samt bevoksede arealer.
- Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjenestes bestemmelse for bevarelse og pleje af fortidsminder og andre kulturspor.
- Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjenestes bestemmelse for forebyggelse og bekæmpelse af invasive plante- og dyrearter.
- Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjenestes bestemmelse for vildtpleje, jagt, regulering og fiskeri.
- Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjenestes bestemmelse for offentlighedens rekreative anvendelse af Forsvarets arealer.

En beskrivelse af de modeller, der tages i anvendelse på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, er gennemgået detaljeret nedenfor. Det drejer sig om modeller, der beskriver rydninger og slåninger af lysåben natur, kultivering, pleje af bevoksninger, vedligeholdelse af dræn, bekæmpelse af invasive plantearter, hensyn til publikum og hensyn til særligt beskyttelseskrævende dyrearter. Beskrivelsen af modellerne foretages på et overordnet niveau. Den konkrete lokale anvendelse af modellerne på Haderslev Vesterskov Øvelsesplads er beskrevet i kapitel 7.

En række aktiviteter kan kræve myndighedstilladelse forud for gennemførelse. Hovedreglen er, at ethvert tiltag, der ikke regelmæssigt og igennem en årrække lovligt har været gennemført på et areal, kræver enten anmeldelse til eller tilladelse hos myndighederne. Emnet er uddybet under beskrivelsen af de enkelte aktivitetsmodeller. Kun de modeller, som er relevante for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads, nævnes.

Model 1. Rydning

Rydning kan iværksættes på alle lysåbne naturtyper, der er tilgroet eller er under tilgroning med træagtig opvækst (mindre end cirka 10 cm i diameter). Særligt slette, græsland, mose og mange landskabs-elementer som f.eks. fortidsminder plejes ved rydning. Fældning af plan-tede skovbevoksninger med efterfølgende konvertering til lysåbne naturtyper betragtes i denne forbindelse også som rydning.

Rydningens gennemførelse afhænger af tilgroningens karakter. Hvor tilgroningen er massiv, vil der være behov for en relativt omfattende førstegangsspleje, der kan muliggøre efterfølgende løbende vedligeholdelse ved eksempelvis slåning, afgræsning eller afbrænding. Tiltagene kan udføres såvel motormanuelt som maskinelt afhængig af situationen. Rydningen kan gennemføres som en hel rydning, hvor i princippet al opvækst nedskæres og fjernes. Af hensyn til blandt andet militæranvendelse, landskabsæstetik samt større dyr og fugle kan rydningen undertiden gennemføres som en delvis rydning, hvor der efterlades enkelte eller grupper af træer og buske. Rydningens ønskede karakter indgår for de enkelte rydningsprojekter i aktivitetsbeskrivelserne. På beskyttede naturarealer skal det nedskårne materiale fjernes fra arealerne, hvis dette er muligt.

Som hovedregel gælder for alle ubefæstede arealer i landzone en rydningspligt (undtaget blandt andet fredskovspligtige arealer), der omfatter både traditionelle landbrugsarealer samt halvkulturarealer som f.eks. eng og hede. På disse arealer må der ikke forekomme opvækst af træer og buske ældre end 5 år regnet fra 2004. Lavtvoksende dværgbuske på hedearealer (f.eks. hedelyng og revling) betragtes ikke som opvækst.

Rydning medfører oftest en ændring af naturtilstanden og må på beskyttede naturarealer som udgangspunkt ikke udføres uden dispensation fra den relevante myndighed. For fredskovspligtige arealer kan der også kræves dispensation, hvis ikke skovlovens generelle muligheder for etablering af nye åbne naturarealer kan finde anvendelse.

Model 2. Slåning

Slåning er velegnet til vedligeholdende pleje på hede, slette og strandeng samt brandbælter, hvor den træagtige opvækst ikke er for kraftig (stængel/rodhals mindre end 1 cm i tværsnit). Ved en slåning/knusning fjernes og findeles træopvækst indtil 10 cm. stammediameter.

Slåning foretages maskinelt. Ved slåning af græsarealer og lignende skal der sigtes mod en mosaikstruktur, hvor både slåede og ikke-slåede arealer indgår. Risikoen for at dræbe vildt skal minimeres, f.eks. ved forudgående bortskræmning eller langsom fremkørehastighed, og større græsarealer slås fra markcentrum og ud imod kanten. Slået lyng skal fjernes fra arealerne, og det tilstræbes ligeledes, at slået græs bortskaffes. En variant af slåning er høslæt, hvor slået græs tørres eller wrap-pes til bortkørsel og anvendelse som foder eller brændsel. Se også model 3.

Græsarealer kan med fordel slås minimum en gang årligt, hvorimod slåning af hede skal ske mindre hyppigt med henblik på en rotation, hvor det enkelte areal ved slåning eller andre plejemetoder ikke forynges hyppigere end cirka hvert 10. år. Slåning på hedearealer skal betragtes i sammenhæng med afskræling af lyngtørven (morlaget), der fjerner mange næringsstoffer og plejer hedernes næringsfattighed.

Af hensyn til dyrelivet må slåning kun gennemføres i perioden 15/7 – 15/4. På arealer, hvor vegetationen holdes kortklippet gennem hele perioden, må slåning dog gennemføres hele året. Andre tidspunkter for slåning kan være aktuelt i forbindelse med bekæmpelse af invasive arter.

Førstegangsslåninger vil umiddelbart være at betragte som dispensationskrævende i relation til naturbeskyttelsesloven på beskyttede naturtyper.

Model 3. Slåning med opsamling af materiale

Opsamling af materiale gennemføres for at fjerne flest mulige næringsstoffer. På den måde bidrager det på næringsfattige naturtyper til at opnå de ønskede vækstbetingelser.

Opsamling af materiale kan gennemføres både på arealer, hvor der er foretaget slåning og på arealer, hvor der foretages slåning/knusning. Opsamling udføres, så mindst 90 % af det afslåede materiale fjernes. Opsamling skal ske enten i samme arbejdsgang som slåning eller senest 1 uge efter slåningen. Disse kvalitetskrav skal være overholdt for minimum 80 % af arealet. Afvigelse må ikke være samlet et sted, men skal være jævnt fordelt over hele terrænet.

Det afslåede materiale skal presses i baller og deponeres ved kørefast vej, eller det kan deponeres i løs form ved kørefast vej efter nærmere anvisning. Hvilke muligheder, der anvendes, er afhængig af terræn, type af materiale, afsætningsmuligheder og fremkomsten af nye anvendelsesmuligheder. Dette kan f.eks. være afsætning til biogas, afbrænding eller kompostering.

Model 4. Hydrologi

De foranstående modeller er primært målrettet mod tørre eller halvtørre arealudviklingstyper og landskabselementer. En vigtig type af modeller er imidlertid metoder til at sikre, genskabe og etablere akvatisk natur, særligt søer, hvad enten der er tale om egentlige søer eller vandhuller. Bevarelse og evt. genskabelse af naturlige hydrologiske forhold, hvor disse gennem dræning er blevet forandret, er væsentlige elementer i Forsvarsministeriets naturforvaltning.

Gennem aktiv lukning af grøfter eller dræn reetableres våde områder, hvor det vil understøtte væsentlige naturbeskyttelsesmæssige formål, eksempelvis ved genskabelse af mose- og sumpområder, søer mv. samt for at forhindre nedbrydning af tørvelag (mindskning af CO₂-frigivelse og okkerforurening).

Eksisterende grøfter opretholdes dog, hvor den militære anvendelse, lovgivningsmæssige forpligtelser i forhold til eksempelvis naboer, hensyn til veje/transportlinjer eller landskabelige, friluftsmæssige, kulturhistoriske eller biodiversitetsmæssige grunde taler herfor. Hvor grøftning opretholdes, sikres minimal påvirkning af det omkringliggende areal.

Alle indgreb, der ændrer hydrologiske forhold, vil som udgangspunkt kræve tilladelse efter naturbeskyttelsesloven og/eller planloven og/eller skovloven. I forbindelse hermed vil der blive opstillet særlige betingelser for fremgangsmåde.

Egentlig udgravning og oprensning af vandområder har til formål at skabe eller genskabe mindre søer og vandhuller af hensyn til især vandlevende dyrearter, f.eks. padder. En væsentlig funktion er at skabe sammenhæng i landskabet samt trædesten og forbindelseslinjer for arter med begrænset spredningsmobilitet.

Aktiviteten kan gennemføres i synergi med den militære anvendelse af øvelsespladsen f.eks. ved at nærmere udpegede vandhuller anvendes i uddannelsesmæssig sammenhæng (kørsel igennem vådområder).

Pleje af vandhuller må alene gennemføres i perioden 1. august - 31. marts. Her skal man dog være opmærksom på regionale forskelle i paddefaunaen og dennes yngleperiode.

Model 5. Urørt skov

Urørt skov er kendetegnet ved at være friholdt fra menneskelige indgreb fra et nærmere angivet tidspunkt. Denne tilstand opnås ved at gennemføre indgreb, der fremmer en given struktur, samtidig med at skoven fortsat kan anvendes til opfyldelse af det i militære uddannelsesbehov. Med tiden vil et urørt skovareal udvikle et urskovslignende præg med en struktur-mæssig mangfoldighed, herunder væltede og døde træer samt træer af forskellig art og aldre i varierende grupperinger. I den urørte skov vil den naturlige vandbalance desuden blive genskabt, i den udstrækning, den har været påvirket gennem dræning mv. Dette vil yderligere bidrage til mangfoldigheden af strukturer.

Udlægning af urørt skov herunder ophør af skovdrift garanterer på især lang sigt forekomsten af dødt ved.

Model 6. Invasive arter

Invasive arter udgør en væsentlig trussel for en række af de naturtyper og arter, der findes på Forsvarsministe-

riets terræner. Invasive arter er plante- eller dyrearter, der ved menneskets direkte eller indirekte hjælp er flyttet fra én del af verden til en anden og her påvirker biodiversiteten negativt.

Modellen opstilles som redskaber til forebyggelse og bekæmpelse af invasive arter for at værne hjemmehørende og beskyttelseskrævende arter og naturtyper samt øvrige driftsmålsætninger på Forsvarsministeriets terræner mod negative effekter af invasive arter og for at modvirke, at terrænerne udgør udviklings- og spredningssteder for invasive arter.

Der er 20 terrestriske og 4 akvatiske plantearter, der er registreret som invasive arter i Danmark. Hertil kommer et mindre antal arter, som forekommer i Danmark i forholdsvis begrænset antal, men som vurderes at kunne optræde invasivt på sigt. Der er store regionale forskelle på de invasive arters udbredelse, hyppighed, spredningspotentiale og skadevirkning. På Forsvarsmi-

nisteriets arealer er der særlig fokus på følgende arter: rynket rose, bjergfyr, kæmpe-bjørneklo, japansk pileurt og kæmpe-pileurt, glansbladet hæg og arter af gyldenris.

Alle invasive plantearter bekæmpes igennem en række af de ovenstående modeller, såsom rydning, slåning, afgræsning og afbrænding. I visse tilfælde er opgravning/rykning praktisk overkommeligt. Kæmpe-bjørneklo kan bekæmpes kemisk under særlige forudsætninger, men ellers ved rodstikning, skærmpkning, slåning og afbrænding. Bekæmpelsesmetoden afhænger af antallet af individer i bestanden, hvilket stadie bestanden befinder sig i, samt dens voksested.

Model 7. Artsbeskyttelse

For at tilgodese særligt beskyttelseskrævende arter er for alle Forsvarsministeriets arealer opstillet nedenstående retningslinjer, for så vidt angår aktiviteterernes tidsmæssige gennemførelse:

Aktivitet	JAN	FEB	MAR	APR	MAJ	JUN	JUL	AUG	SEP	OKT	NOV	DEC
Skovning, flisning, knusning	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Fældning af træer som potentielt er redetræer for kolonirugende fugle	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Fældning af træer som potentielt er redetræer for rovfugle og ugler	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Fældning hule træer og træer med spættehuller	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Fældning af træer som potentielt er redetræer for ørne, sort stork eller rød glente	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Aktiviteter, der kan ødelægge områder med digesvalereeder	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Afbrænding af hede	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Slåning og rydning af hede	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Slåning af græsarealer 1. gang	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Oprensning vandhuller	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

Signatur	Forklaring
■	Aktiviteten må ikke gennemføres
■	Aktiviteten bør ikke gennemføres
■	Aktiviteten kan gennemføres

Figur 9-2: Aktivitetstypernes tilladte gennemførelsesperioder (FBE, 2011).

Model 8. Publikumshensyn

Forsvarsministeriets arealer vil normalt være åbne for publikum efter de retningslinjer, der fremgår af ordensreglementet (placeret ved indfaldsveje til terrænet), når der ikke foregår militær aktivitet på arealerne (typisk helligdage, weekender og aftener). Visse skydeområder, flyvestationer, depot- og tankområder, tekniske installationer mv. kan være permanent afspærret for publikum af sikkerhedsmæssige hensyn i form af eksempelvis ved fare for udetoneret, sprængfarlig ammunition i området.

For at udvikle mulighederne for den offentlige rekreative brug af arealerne arbejder Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse målrettet på at etablere og vedligeholde samarbejder med relevante interesseorganisationer.

Gennemførelse af organiserede aktiviteter kræver forudgående tilladelse fra Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse. I vurderingen af om et arrangement kan gennemføres, lader Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse indgå lokale hensyn til naboer, naturbeskyttelse mv. For særlige aktiviteter kan Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse af praktiske hensyn udarbejde en kvote for hvor mange arrangementer, der årligt kan gennemføres.

Drifts- og plejeplanerne er centrale redskaber i formidlingen, og disse skal derfor fremstå informative og være let tilgængelige. Drifts- og plejeplaner og tilhørende formidling udgives i et godkendt layout. I forbindelse med udarbejdelse og revision af drifts- og plejeplaner udgives i de fleste tilfælde en vandretursfolder, der skal være tilgængelig på såvel papirform som i en elektronisk udgave på Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses hjemmeside. Ved indfaldsveje og stier til terrænet opsættes informationsstandere, hvor blandt andet vandretursfoldere samt yderligere information er tilgængelig. På arealer, der helt eller i store dele er permanent lukkede for offentlighedens adgang, gennemføres guidede ture.

9.3 Retningslinjer for Forsvarsministeriets anvendelse af skyde- og øvelsesterræner

Retningslinjerne er fastlagt af Skov- og Naturstyrelsen i 1990'erne i relation til naturbeskyttelseslovens § 3, og

er her bearbejdet i medfør af kommunalreform og ændret jagtadministration.

Store dele af militærets skyde- og øvelsesterræner er tidligere landbrugsarealer. Ved overgangen til militære øvelsesområder ekstensiveres landbrugsdriften enten kraftigt eller ophører helt, hvilket ofte muliggør forskellige beskyttede naturtypers opståen. Imidlertid hindrer dette ikke fortsat gennemførelse af de militære aktiviteter, som er områdernes hovedformål.

Som efter de hidtil gældende regler er naturbeskyttelseslovens § 3 nemlig ikke til hinder for en fortsættelse af de beskyttede arealers hidtidige benyttelse. Dette gælder også militærets hidtidige benyttelse af arealer og anlæg mv.

Såfremt Forsvarsministeriet ejer, erhverver eller lejer arealer, som ikke hidtil har været anvendt til øvelsesformål, vil en overgang til øvelsesformål, der medfører ændringer i tilstanden, derimod kræve tilladelse. En væsentlig intensivering af en hidtil militær benyttelse vil ligeledes kræve tilladelse fra den pågældende kommune, jf. lovens § 3 og § 65, stk. 3.

Militære aktiviteter

I tilfælde hvor et større areal anvendes til øvelsesformål (f.eks. Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn), vil forskellige dele af området kunne have forskellig benyttelsesintensitet. Vurderingen af, om en aktivitet kræver tilladelse efter lovens § 3, bør derfor ske på grundlag af intensiteten af det pågældende "delområdes" hidtidige anvendelse. Indenfor hvert "delområde" vil den hidtidige anvendelsesgrad kunne fortsætte.

F.eks. vil "delområder", hvor kørsel og lejlighedsvis bortslidning af vegetationen samt dozning, gravning og indgreb i vandløb har fundet sted, fortsat kunne benyttes på denne måde. Dette omfatter også flytning af de enkelte aktiviteter indenfor delområdet, f.eks. flytning af spor efter bæltekøretøjer. Variationer i aktiviteten, f.eks. ændringer i koncentrationen af bæltespor indenfor de mest benyttede arealer, må anses som i overensstemmelse med hidtidig benyttelse, i hvert fald indenfor ret

vide rammer. Derimod vil et sammenhængende areal, der f.eks. ikke hidtil har været anvendt til kørsel med bæltekøretøjer eller lejlighedsvis indgreb i vandløb, ikke uden tilladelse kunne anvendes på denne måde.

Opførelse af permanente anlæg kræver som udgangspunkt tilladelse, f.eks. bygninger, skydevolde og skydebaner. Mindre enkeltstående indretninger (f.eks. "kulisser") af træ eller tilsvarende materiale, som let kan fjernes, kan dog etableres uden tilladelse.

Foranstaltninger, som bevirker, at et areal varigt glider ud af den pågældende naturtype-definition, kræver tilladelse. Dette gælder f.eks. tilplantning af heder eller dræning af vådområder.

Ikke militære aktiviteter

For ikke militære aktiviteter på øvelsesområder gælder de samme regler som for civile aktiviteter udenfor terrænet. Dette indebærer bl.a., at anlæg af vildtagre på beskyttede naturtyper indenfor terrænet kræver tilladelse efter naturbeskyttelsesloven.

Tvivlstilfælde

I tilfælde hvor militæret er i tvivl, om der kræves tilladelse til en aktivitet eller et anlæg, vil forespørgselsordningen i § 8 i Bekendtgørelse nr. 1172 af 20. november 2006 om beskyttede naturtyper kunne anvendes. Det vil sige, at militæret kan rette henvendelse til den relevante kommune, som inden 4 uger skal besvare forespørgslen. Der henvises i denne forbindelse til Vejledning om naturbeskyttelsesloven (Skov- og Naturstyrelsen, 1993).

Der er tradition for, at drifts- og plejeplaner samt tillæg hertil, efter den interne bearbejdning forelægges til ekstern høring blandt myndigheder, organisationer og øvrige interesserede. Denne proces blev for forslaget til drifts- og plejeplanen for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads igangsat jævnfør høringskrivelse af 4. april 2017. Høringsfristen blev fastsat til 5. maj 2017.

I nedenstående tabel fremgår hvilke interessenter, som er blevet hørt, samt hvilke høringsvar, der er modtaget indenfor høringsfristens udløb.

9.4 Ekstern høring af forslag til drifts- og plejeplan for "Haderslev Vesterskov Øvelsesplads"

Der er tradition for, at drifts- og plejeplaner samt tillæg hertil, efter den interne bearbejdning forelægges til ekstern høring blandt myndigheder, organisationer og øvrige interesserede. Denne proces blev for forslaget til drifts- og plejeplanen for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads igangsat jævnfør høringskrivelse af 5. april 2017. Høringsfristen blev fastsat til 5. maj 2017.

I nedenstående tabel fremgår hvilke interessenter, som er blevet hørt, samt hvilke høringsvar, der er modtaget indenfor høringsfristens udløb.

Institution	Høringsvar
Miljøstyrelsen	✓
Naturstyrelsen Sønderjylland	
Slots- og Kulturstyrelsen	
Haderslev Kommune	
Danmarks Naturfredningsforening	
WWF - Verdensnaturfonden	
Dansk Ornitologisk Forening	
Danmarks Jægerforbund	
Friluftsrådet	
Dyrenes Beskyttelse	
Verdens skove	
Entomologisk Fagudvalg	
Dansk Pattedyrsforening	
Nordisk Herpetologisk Forening	
Danmarks Sportsfiskerforbund	
Dansk Landskabsøkologisk Forening	
Landbrug og Fødevarer	
Familielandbruget	

Høringsvaret fra Miljøstyrelsen kan ses i bilag 9.5 i dets fulde ordlyd.

Miljøstyrelsen har ingen bemærkninger til drifts- og plejeplanen og høringsvaret giver derfor ikke anledning til rettelser af planen.

9.5 Høringssvar

Fra: Daniella Joy Humm [<mailto:dajhu@mst.dk>]

Sendt: 4. maj 2017 15:52

Til: FES-MINA20P Kock, Lene Zanchetta

Emne: SV: Ekstern høring af ny drifts og plejeplan for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads [RELEASABLE TO INTERNET TRANSMISSION]

Kære Lene Zanchetta

Tak for tilsendte drifts- og plejeplan for Haderslev Vesterskov Øvelsesplads.
Miljøstyrelsen har ingen bemærkninger til planen.

Med venlig hilsen

Daniella Joy Humm

Studentemedhjælper i Naturbeskyttelse

+45 40610133 | dajhu@mst.dk

Miljø- og Fødevareministeriet

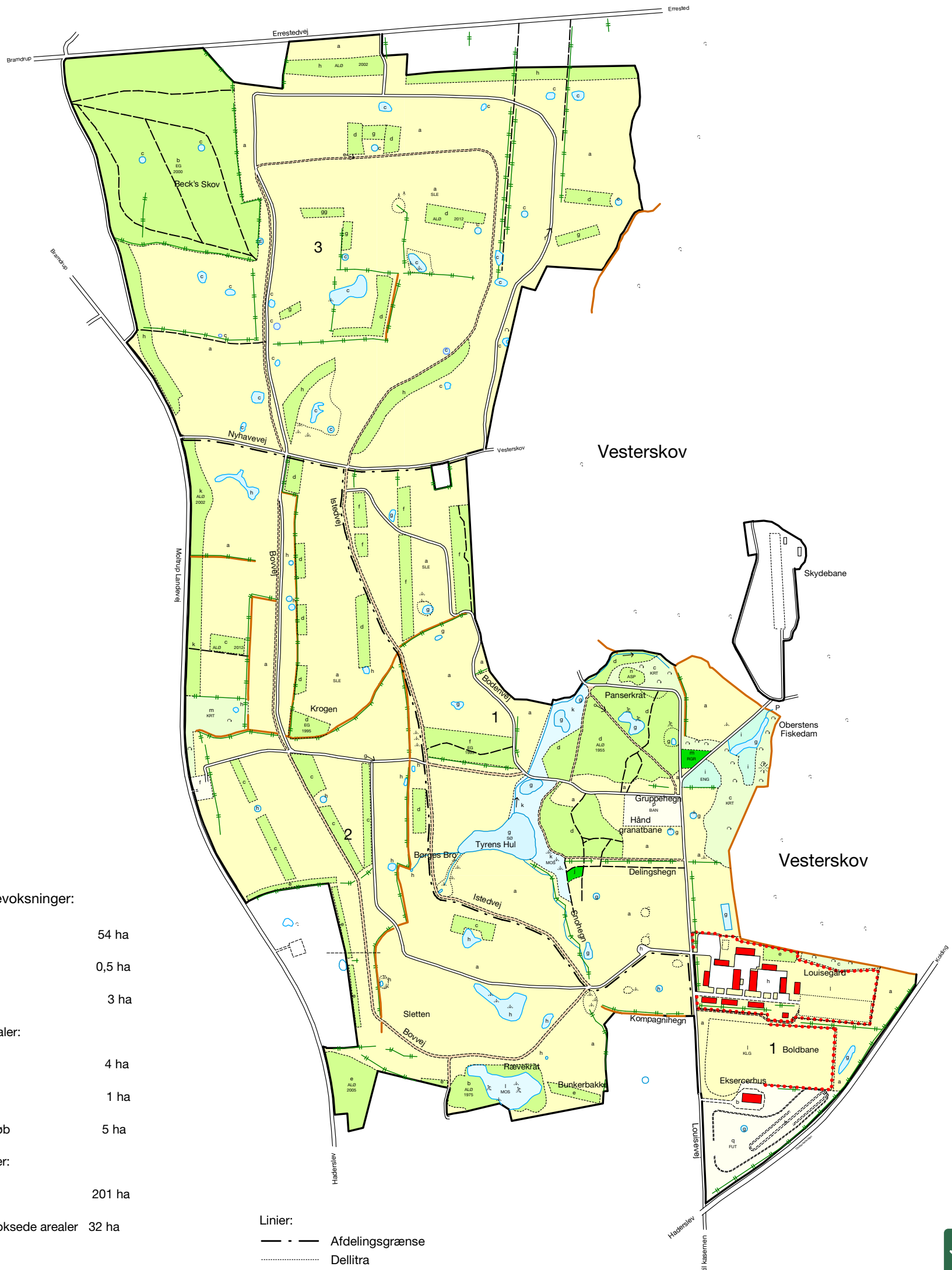
Miljøstyrelsen | Haraldsgade 53 | 2100 København Ø | Tlf. +45 72 54 20 00 | mst@mst.dk | www.mst.dk

Forsvar for naturen

Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner anvendes til militær uddannelse, men samtidig udgør arealerne nogle af de største og bedst bevarede naturområder i Danmark. Sammenlagt forvalter Forsvarsministeriet ca. 30.000 ha enestående natur, hvor den militære benyttelse går hånd i hånd med værdifulde danske naturtyper og arters beskyttelse. Mange militære arealer er i perioder åbne for publikum, så også offentligheden kan besøge og opleve de unikke naturarealer. I samarbejde med Miljøministeriet har Forsvarsministeriet udviklet et særligt koncept for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner for terrænerne. Igennem planerne sikrer Forsvarsministeriet en passende afvejning mellem militære uddannelsesbehov, naturbeskyttelse og offentlighedens adgang. Information om Forsvarsministeriets naturforvaltning kan findes på www.ejendomsstyrelsen.dk

Signatur

Skov og bevoksninger:

	Løv	54 ha
	Nål	0,5 ha
	Krat	3 ha

Lysåbne arealer:

	Mose	4 ha
	Eng	1 ha
	Sø og vandløb	5 ha

Øvrige arealer:

	Slette	201 ha
	Øvrige ubevoksede arealer	32 ha

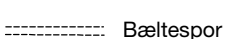
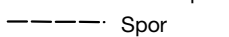
Linier:

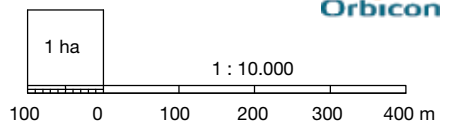
	Afdelingsgrænse
	Dellittra
	Dige
	Hegn
	Litra
	Læhegn
	Vandløb
	Ydergrænse

Signatur:

	Nåletrækrat
	Løvtrækrat
	Mose, rør/siv
	Blødbund

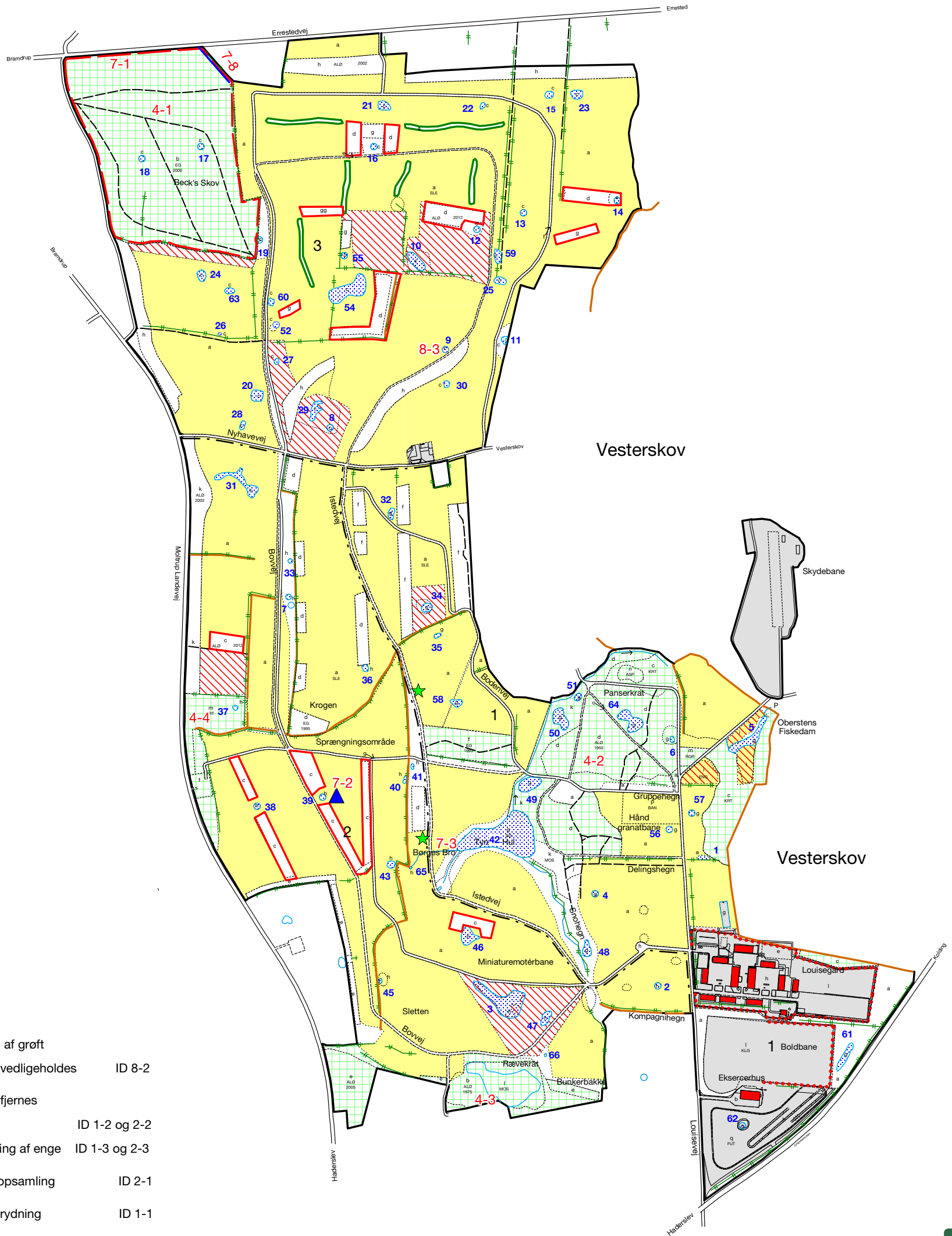
Veje:

	Bæltespor
	Spor
	Vej

Haderslev Vesterskov Øvelsesplads

294 ha

- Nærkampus
- Kampvogn/kulisse
- Oprensning af grøft
- Kulturhegn vedligeholdes ID 8-2
- Kulturhegn fjernes
- Insektvolde ID 1-2 og 2-2
- Rydning, slåning af enge ID 1-3 og 2-3
- Slåning med opsamling ID 2-1
- Tilgroning og rydning ID 1-1
- Urørt skov
- Vandhuller (Nr. 1 - 66)
- IPA